

Ivan Grafenauer

VII. Novi podatki in izsledki

1. K članku I. Razmejitveni tek

O inačicah pripovedke o razmejitvenem teku je bilo doslej govora v dveh razpravah, ki se med seboj spopolnujeta; izšli sta približno hkrati v dveh časopisih, ker v vsakem posameznem za ves problem ni bilo dovolj prostora. V Slavistični reviji je izšla razprava »Človeška stavbna daritev v slovenski narodni pripovedki in pesmi« (SR X, 1957, 41—60); v njej je odstavek »Pripovedka o ‚Krvavem kamnu‘ na Gorjancih« (44—53) nadrobneje obravnaval slovensko-hrvatske — kranjsko-uskoške — inačice Razmejitvenega teka, ki so bile v tej zvezi znanstvenemu svetu do tedaj neznanе. Slovenski etnograf pa je priobčil razpravo »Zveza slovenskih ljudskih pripovedk z retijskimi« in v njenem prvem članku, »Razmejitveni tek — Grenzlauf« (SE X, 1957, 97 do 103), sem natančneje obrazložil retijske inačice, ki so bile do tedaj slovenskemu svetu le malo znane.

V SR X, 52—53 se na kratko nakazuje tudi, kako se slovensko-hrvatske inačice in švicarska iz Urija-Glarusa med seboj spopolnjujejo in pojasnjujejo (kratko tudi v SE X, 104); na koncu obeh člankov pa se kot skupno izhodišče omenja še staroveška pripovedka o razmejitvenem teku med punsko Kartagino in grško kolonijo Kirenajo (z glavnim mestom Kireno) v Severni Afriki ter o daritveni smrti punskih bratov Filenov (Philaenorum), o kateri poročajo antični viri: Salustius, Jugurtha c. 79, Valerius Maximus V, 6, 4, Pomponius Mela I, 7. V zvezi s tem se omenja tudi sodba Jakoba Grimma o značaju izročila o živo zakopanih bratih Filenih (navedena je tudi v SE X, 105, op. 16) ter o razmerju švicarskega izročila do antičnega vira Valerija Maksima (SE X, 105, op. 17); o veljavnosti Grimmovih izvajanj se bere tam tole: »Omahoval... je med domnevo literarne zveze švicarskega izročila z antičnim iz srednjega veka ter domnevo samorodnega nastanka obojih v antiki in v Švici. Slovensko-uskoške inačice, združujoče švicarske in antične motive, ki niso mogle priti vanje iz knjižnih virov, pa tudi ne samorodno nastati, govore pač tudi glede švicarskih izročil bolj za staroveško ustno izročilo.

Po objavi teh izvajanj v Slovenskem etnografu je naš graški prijatelj prof. dr. Leopold Kretzenbacher poskrbel, da je dobil Inštitut za slovensko narodopisje pri SAZU za nekaj tednov na posodo več v Jugoslaviji nedosegljivih starih zbirk ljudskega pripovedništva, in tam se je našla med drugim dragocenim gradivom tudi inačica, ki se doslej v zvezi z razmejitvenim tekom še ni upoštevala; ta pa je razodela pravi značaj še nekaterim že znanim, pa malo prozornim in zato neuporabljenim inačicam. Vse to pa potrjuje zgoraj navedeno mnenje o razmerju švicarskih in slovensko-hrvatskih inačic do antičnega izročila. Zato je treba, da pretrasemo to vprašanje nadrobneje, kakor se je to zgodilo do zdaj.

Jakob Grimm je o izročilih o razmejitvenem tekou govoril prvič že v knjigi »Deutsche Rechtsaltertümer« (1828, 85 s., 41899 v 2 zvezkih, I, 118 s.); tu navaja najprej mesto iz starofrancoske pesnitve Roman de Renard, ki pripoveduje o razmejitvenem tekou dveh ovnov, Belina in Bernarda, vpričo sodnika volka Isangrina, ter mesto iz srednjelatinske pesmi o štirih tekačih, o kozlu Josephu, o ovnu Belinu, o jelenu Bernardu in o biku Kolvarianu; nato navaja Grimm švicarsko pripovedko o razmejitvenem tekou Uri-Glarus (prim. Br. Grimm, Deutsche Sagen I, 1816, št. 287, 51956, št. 288) ter jo primerja s staroveško pripovedko o razmejitvenem tekou med Kartagino in Kireno z navedbo virov. Dodatno omenja še pripovedke o razmejitvah drugačne vrste, ko določajo potek meje med zemljišči s tekou ali hodom posebne vrste tekači-živali, n. pr. slep konj ali rak (ta n. pr. v Deutsche Sagen I, št. 286, 51956, št. 287).

Vsem nadaljnjim raziskovanjem tega pripovednega kroga je položil Jakob Grimm osnove s sklepnim poglavjem pravnozgodovinskega predavanja »Deutsche Grenzaltertümer, VI. Grenzstreit«,¹ ki ga je prebral na seji Akademije znanosti v Berlinu 27. julija 1843 in je izšlo v akademijskih Abhandlungen, str. 109—137—142).

Po uvodnih besedah o pravnih izrazih za mejne spore in o pravnih običajih ob takih primerih (Kl. Schr. III, 68 s.) pristopa Jakob Grimm k ljudskim pripovedkam, o katerih pravi, da v primerih, ko pravična določitev meje z običajnim pozvedovanjem in pričevanjem ni mogoča, uporabljajo postopke, ki jih je treba imeti za nekaka nadomestila »sodb božjih«, te pa so se v starodavnosti v takih primerih nedvomno uporabljale. Za zgled navaja pripovedke, v katerih slep konj ali zadnjiško lazeči rak s svojim tekou in lazenjem določita ves potek meje med zemljišči, ter pripovedke, v katerih postavijo mejnik tam, kjer nasproti si tekoča ovna z rogovi trčita drug v drugega. Podobno, pravi,

¹ Jacob Grimm, Deutsche Grenzaltertümer. Gelesen in der Akademie der Wissenschaften am 27. Juli 1843. Odtisk iz Abh. d. königl. Akad. d. Wiss. zu Berlin, 1843: Jakob Grimm s Kleinere Schriften II (1865), 30—74, VI. Grenzstreit, 63—74. — Prejšnja poglavja obravnavajo zgolj pravnozgodovinske snovi: I. Namen, II. Zeichen, III. Arten der Landesteilung, IV. Götter, V. Be-gang — to je obhod meje.

je po Pindaru (Pyth. 4, 6) Zevs določil mesto zemeljskega popka tam, kjer sta se srečala z vzhoda in zahoda leteča orla — t. j. v Delfih (n. d., 69 s.). V Švici se v več ko enem kraju ponavlja ganljiva zgodba o razmejitvenem teku, ki sta ga opravila dva moža iz prepirajočih se mejašev (n. d., 70). Najprej podaja bistvene poteze o razmejitvenem teku med graubündenskim Maienfeldom in liechtensteinskim Balzersom (prim. SE X, 101 s.), pri čemer pa ne omenja neveste maienfeldskega tekača Katarine, ki po pričevanju slovensko-hrvatskih inačic za pripovedko ni nebitvena.² Nato podaja, le malo okrajšano, svojo prireditvev pripovedke o razmejitvenem teku med Urijem in Glarusom (po Deutsche Sagen, n. m. — SE X, 51—52).

»Takih pripovedk je moralo biti široko po Evropi,« nadaljuje Jakob Grimm in na kratko navaja (n. d., 71—71) iz novele *Marie de France* »Lai Deux Amants« in od drugod bajko o mladeniču, ki si more pridobiti izvoljenko samo za ceno, da jo na ramenu prinese na strmo goro, ki se sicer s poslednjimi silami svojega življenja na vrh povzpne, pa se tam onemogel v smrti zgrudi; od tedaj izvira tam poživljajoč vrelec in rasto zdravilna zelišča. Pod črto (n. d., 72, op. 1) omenja po Charonu, *Fragm. hist. gr. I, 34*, iz Polyana povzeto »lepo pripovedko o Lampsacanih in Parianih«, v kateri »se odpravijo razmejitveni tekači takisto na petelinji klic, pa je vzrok zamude drugačen.«^{2a}

² Grimmov povzetek maienfeldske pripovedke se glasi — v današnjem pravopisu — (n. d., 70):

Als die Graubündner von Maienfeld mit dem Fürsten von Liechtenstein uneins wurden, vertrug man sich dahin, daß zu gleicher Stunde zwei Läufer aus beiden Orten gegeneinander rennen und da, wo sie sich begegnen würden, immerwährend die Länder geschieden sein sollen. Unter großem Zustrom des versammelten Volkes brachen zwei rüstige Jünglinge auf und sparten ihre Schritte nicht; aber berganklimmend gewährte der Maienfelder den von Balzers, der schon den Gipfel erstiegen hatte und herabeilte. Laut klagend schrie er ihm entgegen; das bewegte dem Balzerner, der schon viel gewonnen hatte, das Herz, und er verhiess seinem Gegner so viel Landes zurückzugeben, als er ihn auf die Schulter nehmend im Laufe noch hinantragen würde. Mutig raffte sich der Maienfelder auf und klomm mit der schweren Last nicht bloss zur Höhe des steilen Berges, sondern auch noch ein Stück auf der andern Seite hinab bis dahin, wo ein Quell in grüner Wiese springt, da sank er ausatmend nieder, und da steht noch heute der Markstein, auf der einen Seite mit dem fürstlichen Wappen, auf der andern mit der Inschrift »alt fri Rhätien« (Alfons v. Flügi, *Volkssagen von Graubünden*, 101 [vgl. Steub, *Sommer in Tirol*, p. 144]).

^{2a} Ta skopa oznaka ne da slutiti važnosti te inačice. Pravilno jo je ocenil dr. Lutz Röhrich, profesor na univerzi v Mainzu, v razpravi »*Eine antike Grenzsage und ihre neuzeitlichen Parallelen*«, *Würzburger Jahrbücher f. Altertumswissenschaft IV* (1949/1950), 359—369), kjer avtor na str. 346 s. postavlja njen povzetek vstric povzetkov po Salustiju (*Bellum Jugurthinum* c. 79) Valeriju Maksimu (*Valerii Maximi Factorum et Dictorum Memorabilium libri novem*, rec. C. Kempfius, Berolini 1854, V 6, 4, p. 445 s.) in Pomponiju Meli (*Pomponii Melae Chorographia libri tres recogn. C. Frick*, Leipzig 1880, I 7, p. 9 s.); na str. 347 pa nudi za prevodom ustreznih odstavkov

Nadrobneje navaja Jakob Grimm nato »za primerjavo bližje ležeče pripovedke« o razmejitvenem teku med Kartagino in Kireno, najprej po mlajšem viru Valeriju Maksimu (knj. 5, pogl. 6), po katerem kartaginska brata Filena »z domovinsko vnamo« odhitita pred dogovorjeno uro, pa se dasta, da domovini ohranita pridobljeno ozemlje, na zahtevo kirenske dvojice na mestu srečanja živa zakopati.³ Tega mlajšega poročevalca je Jakob Grimm nalašč postavil na začetek, ker se mu je zdelo njegovo poročilo bolj vere vredno. Bolj verjetno pa je, da razlog zakopavanja sprva ni bila krivda ali nekrivda, ampak verski obred človeške daritve na meji, pri mejnem kamnu. To je čutil tudi Jakob Grimm sam, ko je završil svoj povzetek s pripombo: »Spet posveča gomila mejo ločnico.«

Najskrbnejše poročilo o antični pripovedki, 79. poglavje Salustijeve Vojne z Jugurto, podaja J. Grimm razen uvodnih dveh stavkov v izvirnem jeziku, latinščini. (Pomponija Melo, ki se glede krivde bratov Filenov ujema z Valerijem, omenja J. Grimm tu zgolj pod črto s stavkom »auch Pomponius Mela I, 7 meldet die Sage«). Bistveni razloček med Salustijem in Valerijem je po J. Grimmu ta, da »Salustij očitno skuša v bajki poudarjeno zvijačo Kartaginec zabrisati in zakasnitev Kirencev razložiti s puščavskimi ovirami; tega pa«, pravi, »bi niti treba ne bilo, saj velikodušna vdanost Filenov prav do smrti je zadostila za vse madeže.«⁴

teh treh avtorjev tudi prevod Polienove inačice (Polyaen VI, 24). Poglavitne poteze nadaljnje zgodbe so:

Ko se Lampsučani in Parijani domenijo glede razmejitvenega teka — Lampsakos in Parion sta bili mesti na vzhodnem obrežju Helesponta (Dardanél) — pregovore Lampsučani neke ribiče, naj pripravijo, ko pridejo parijanski tekači mimo, bogato pojedino z ribami in vinom, češ da bodo opravili daritev Posejdonu v čast, in naj Parijane povabijo, da se daritve in pojedine udeleže. Ribiči to store in Parijani se pri jedi in pijači močno zamude. Lampsučani jih prehitijo in pridejo do Hermovega svetišča 70 stadijev od Parija, 200 stadijev od Lampsaka. Hermovo svetišče se določi za mejo.

³ J. Grimm, n. d., 72: Valerius Maximus, Buch 5, Kap. 6, erzählt, daß einst zwischen Karthago und Kyrene Grenzhader waltete und von beiden Städten beliebt wurde, zu gleicher Zeit ein Paar Jünglinge auszusenden: wo sie auf einander träfen, sollte künftig die Grenze sein. Da machten zwei Karthager, ein Brüderpaar Philaeni mit Namen, voll Eifer, ihrem Lande den Vorteil zuzuwenden, vor der anberaumten Stunde sich auf den Weg und erliefen eine große Strecke Landes, ehe sie mit den Boten von Kyrene zusammenstießen; aber die Kyrenenser gewährten den Trug und wollten in den Verlust nur dann willigen, wenn die Philaenen lebendig sich an der Stelle begraben ließen, wohin sie mit unredlicher Eile vorgedrungen waren. Aus Vaterlandsliebe gaben die Brüder sich hin und wurden alsbald in die Erde verscharrt.

Pripoved zaključuje Jakob Grimm s pripomnjo: Wiederum weilt ein Grabhügel die Markscheide. — Opomnja ni docela pravilna, ker se v švicarskih inačicah, ki jih omenja, ne pove, da bi bili umrlega tekača pokopali tam, kjer je umrl — mrličje so že davno v srednjem veku pokopavali na pristojnih pokopališčih.

⁴ J. Grimm, n. d., 75: Offenbar will Sallust die im Mythus hervorgehobene List der Karthaginenser verwischen und das Verspäten der Kyrener

Omeniti je, da je »Arae Philaenon« (Salust c. 19) ime kraju ob Veliki Sirti;⁵ Plinij 5, 4 pa si razlaga ime Philaenorum arae »ex arena« (iz peska) — gl. J. Grimm, n. m., 73 pod črto — to pa ne drži, kar dokazuje grško ime kraja »Philaínōn bōmoí« — bōmós pa pomeni podstavek (Homer, Iliada VIII, 411, Od. VII, 100) in oltar (v Homerju pogostno).

Slovensko-hrvatska pripovedka o »Krvavem kamnu« spričuje, da je Grimmova sodba o Salustijevem poročilu neupravičena. Slovenska in hrvatska inačica si glede očitka prevare prav tako nasprotujeta kakor Salustijevo in Valerijevo poročilo. Po uskoški inačici Kranjci pri razmejitvenem teku res sleparijo (kakor brata Filena po Valeriju Maksimu), po kranjski inačici pa je uskoški očitek neupravičen, pa prav tako trdovraten kakor kirenajski pri Salustiju. Gre torej za različni inačici, katerih ena sloni morda na punskem, druga na grško-kirenajskem izročilu — iz grškega vira je oboje. — Očitek sleparstva izvira pač iz časa, ko je bil prvotni smisel izročila — človeška daritev z zakopavanjem živih ljudi na meji — že zapadel pozabi in je bilo treba taki »kazni« iskati razloga in vzroka.

Na ta prvotni smisel izročila je opozoril še sam Jakob Grimm, ki pravi,⁶ da se ponavlja to zakopavanje živih bitij na svetem kraju meje, kakor tudi zazidavanje v temelje novopozidanih gradov in trdnjaviških stolpov (dodati bi bilo: kamnitih mostov), ki le s tem dobe trdnost, tudi v nemških in slovanskih izročilih: prav zagrebeni, vzdani človek, pokopani heroj je tisto višje bitje, ki kraj posvečuje; grobna gomila, nagrobni kamen pa sta dobila pomen mejnega kamna. Ljudska izročila pravijo, da so v časih kuge, da bi sovražni bolezni zabranili vstop v deželo, ubožne otroke in kupljene cigančke kot daritve na meji ločnici žive zakopavali.

To Grimmovo opozorilo ne meri samo na inačice pripovedke o kartaginsko-kirenajskem razmejitvenem teku z živo zakopanima bratoma Filenoma, z oltarjem na njunem grobu, ne meri samo na mesto smrti upehanega tekača v švicarskih pripovedkah, ampak velja v polni meri tudi za slovensko-hrvatsko pripovedko o »Krvavem kamnu«, po vsej verjetnosti pa tudi za maloazijsko grško pripovedko o Lampsačanih in Parijancih — saj svetišče na meji dovoljno spominja na arae Philaenorum, Philaínōn bōmoí.

Na koncu teh izvajanj je Jakob Grimm poskusil odgovoriti še na vprašanje, kako se imajo švicarske pripovedke v razmerju do antičnega izročila (izvirno besedilo gl. SE X, 105, op. 17): »Toda naše švicarske pripovedke,« tako pravi, »ki jim je ostalo pokopavanje ži-

aus den Hemmungen der Sandwüste erklären; dessen bedurfte es nicht einmal, da die großmütige Hingabe der Philaenen in den Tod alle Flecken sühnt.

⁵ »Arae Philaenōn« (gr. Philaínōn bōmoí) se je imenoval pristaniški kraj na kartaginsko-kirenajski meji (Stowasser, Lateinisch-Deutsches Schul- und Handwörterbuch, ³1910, p. 559, s. v. Philaeni).

⁶ J. Grimm, n. d., 73 — mesto je navedeno v SE X, 105, op. 16.

vega zmagovalca, ki ni ničesar zakrivil, čisto neznano, ali naj bi bile vendarle potekle iz rimskega vrelca? Valerija posebno so brali v Švici že dolgo v srednjem veku, Heinrich von Mügelu ga je že 1369 prevedel v nemščino.« Nato Grimm nadaljuje:⁷ »Vendar vidimo, da je zrasla bajka dvakrat na različnih krajih Švice, kdo ve, če ne večkrat (to se je potrdilo), in se oblikovalo na različen način. Čisto drugače je obrnjena v vseh skladih, ne stojimo na peščeni planjavi, ampak dihamo čisti gorski zrak. Nasproti punski zvijači in nezvestobi, kako drugače se kaže poštenost Glarnovcev, ko stoje okoli spečega dnevnega ptiča pa si ga ne upajo zbuditi.«

Svoja izvajanja završuje Jakob Grimm takole (gl. SE X, op. 17): »Prav ta neposredno iz ljudskih ust prevzeta poteza o obeh petelinih je bolj epska kakor vse Valerijevo pripovedovanje,⁸ in ljudstvo, ki je bilo zmožno, da tuje izročilo toliko lepše preoblikuje, mora nedvomno imeti v sebi tudi vso sposobnost, da je popolnoma in brez izposojanja samo izoblikuje.«

Zaključni stavek obsega načelno navodilo za bodoča raziskovanja:⁹ Bolje je v vsem obsegu starodavnosti (t. j. klasične pa tudi neklasične) dovoljevati njenemu pravu, njeni poeziji in jeziku enako splošno dejavnost vseh nagibov, sicer ne brez mere, pa vendar v neizmernem izobilju, kakor da bi jim svojevoljno postavljali pregrade, ko bi vse izvajali le drugo iz drugega in ravno s tem izpodrezali njihovo skrivno in razveseljivo delovanje.

Sklepna izvajanja z načelnim končnim stavkom niso prav v soglasju s prejšnjimi Grimmovimi analitičnimi ugotovitvami. Nezavedna intuitivna znanstvena spoznanja glede važnosti gomile na koncu pripovedke (če ne švicarske, pa punske in grške) in zveze s človeškimi daritvami na meji so se morala ukloniti aprioristiki njegovega sistematičnega celotnega naziranja o germanski mitologiji in njenem vplivu na ljudsko pesništvo.

⁷ J. Grimm, n. d., 74: Doch zweimal an verschiedener Stelle der Schweiz, wer weiß, ob nicht öfter, sehen wir und verschieden gewendet den Mythos erwachsen. Ganz anders ist er in allen Fugen gewendet, wir stehn auf keiner Sandfläche, sondern atmen Alpenluft. Gegen jene punische List und Untreue wie sticht der Glarner Redlichkeit ab, die den schlummernden Vogel des Tags umstehn und zu wecken sich nicht getrauen. Dieser... (Dalje gl. SE X, 105, op. 17.)

⁸ Samo petelinje petje je starodaven motiv — pradbna ura — antično predhodnico je omenil že sam Jakob Grimm (str. 72, op. 1 — zgoraj str. 137). Izvirna švicarska poteza je tu različno krmljenje obeh petelinov; to pa je že zvijača, ki torej nekako spada že na izhodišče pripovedke. Kajpada ta zvijača ni nezvestoba, ampak neke vrste božja sodba.

⁹ J. Grimm, n. d., 74: Es ist besser getan, im ganzen Umfang des Altertums, seinem Recht, seiner Poesie und Sprache eine gleiche allgemeine Wirksamkeit aller Triebe, nach nicht maßloser, doch unermesslicher Fülle gewähren zu lassen, als zur Zurückführung des einen auf den andern ihnen willkürliche Schranken engherzig zu stecken und eben damit ihr geheimes und erfreuliches Walten abzuschneiden.

Od tedaj je novejše narodoslovje izoblikovalo svojo zgodovinsko znanstveno metodo, ki je veljavna tudi za raziskovanje ljudske literature in ljudskega pripovedništva. Posamezni motivi, združeni v ljudski pripovedni umetnini, so sami na sebi taki, da so mogli nastati, ločeni od drugih, na osnovi podobnih kulturnih razmer, družbenih in drugih šeg in navad samoraslo na različnih delih sveta, v različnih časih — kje v antiki, na Samoi, v Švici. Tako v našem pripovednem krogu razmejitveni tek sam zase, različen, če gre za zasebno zemljišče ali za občinski, srenjski pašnik ali za mestni pomerij ali deželno mejo; tako petelinji klic za dogovorjeni začetek kakega dejanja, n. pr. razmejitvenega teka na različnih krajih; tako primitivni način, kako prelisčiti pri kaki tekmi nasprotnika ali nasprotno stranko; tako človeška daritev z zakopavanjem in zazidavanjem živih bitij; tako prenašanje tovara, n. pr. odraslega človeka, težke skale s smrtnim izidom na težavni poti navkreber v doseg velike dobrine. Vsak izmed teh motivov je lahko prišel v pripovedno umetnino sam zase, iz svojega okolja, kjer koli in kadar koli in v kateri koli zvezi. Prenos iz obrazca v obrazec se da dokazati tu le, če je očitno mlajši motiv v določenem obrazcu v isti funkciji nadomestil očitno prvotnejši, starejši motiv.

Drugače je s pripovednimi obrasci, v katerih je združenih z bistveno enakim pomenom več motivov, ki sami po sebi niso nujno med seboj povezani — taki obrasci so mogli nastati le enkrat nekje in nekdej; od tam in tedaj so se razširili tudi drugam in pretrajali časih stoletja in tisočletja. Pri tem so se motivi kajpada spreminjali, se družili z novimi in se izgubljali. Na eno tako zvezo — bistveno važno — je opozoril v pripovedki o razmejitvenem teku že Jakob Grimm, na zvezo razmejitvenega teka z gomilo na meji, grobom zmagovitih tekačev ali vsaj mestom, kjer se je mrtev zrušil tekač, ki je do zadnje možnosti zmanjšal poraz ali ga celo spremenil v zmago (tako maienfeldski tekač). Z vsjo jasnostjo je opozoril tudi na to, da je ta gomila ali smrt na meji ostanek starejšega obreda človeške daritve, žive zakopane na meji. Tudi je dejansko iz celotnega pripovednega kroga o razmejitvenem teku izločil posebno skupino z gomilo (smrtjo) na koncu.

V stoletju po tej Grimmovi razpravi so nemški narodoslovci po njegovem zgledu še dalje sledili za motivom razmejitvenega teka in ga našli v tej ali oni obliki razen v Reciji — Švici in Vorarlberškem, kjer so inačice najpogostejše — tudi drugje po Nemškem in še dalje po svetu in v davnini, v antiki, na evropskem Severu, celo v Samoi.¹⁰ Niso pa hodili za Grimmom, da bi bili iz celotnega izročila odbrali inačice z gomilo (smrtjo) na koncu. Razumljivo je, da tudi glede razbora sodobnih inačič in njihovega razmerja do antičnega izročila niso

¹⁰ W. Müller-Bergström, Grenze, Rain, Grenzstein: Handbuch des deutschen Aberglaubens (HDA) III (1930/1931), stp. 1139, op. 9 — SE X (1957), 97, op. 2.

dosegli imena vrednega napredka, ker niso uporabljali metod sodobnega primerjalnega raziskovanja folklornih tekstov.

Vsaj za antična izročila je to izčrpno opravil dr. L u t z R ö h r i c h, *Eine antike Grenzsage und ihre neuzeitlichen Parallelen* (gl. op. 2 a), kjer je ob inačicah kartaginsko-kirenajskega razmejitenega teka s primernim poudarkom opozoril tudi na maloazijsko grško pripovedko o razmejitvenem teku med Lampsakom in Parijem na vzhodnem obrežju Helesponta, ki jo je Jakob Grimm le mimogrede omenil. Pa tudi glede novodobnih ljudskih pripovedk je pravilno poudaril, da prvotno zgodovinsko jedro v njih ni razmejiteni tek, ampak dozdevno krivična meja, ki zanjo zdaj v pripovedki iščejo pojasnila pa ga najdejo v mednarodnem motivnem zakladu.^{10a}

Razpravi v SR in SE o pripovedki o Krvavem Kamnu na Gorjancih sta Röhrichovo dognanje dokumentarno potrdili, ko ob vsej sorodnosti s švicarskimi izročili v obeh popolnih inačicah pripovedke o Krvavem kamnu jasno stopajo na dan tudi antične poteze, predvsem obdolžitev prevare, upravičena-neupravičena, zdaj te, zdaj druge stranke; kar obredna oblika mejnih (stavbnih) človeških daritev z zakopavanjem živih ljudi. Iz tega je nujno sledila sodba o Grimmovem sklepnem izvajanju, ki se glasi v Slavistični reviji (X, 1957, 34—53) takole: »Literarno zvezo švicarske pripovedke z Valerijem Maksimom je (Jakob Grimm) po pravici zavrnil; njegovo misel o popolni neodvisnosti švicarske inačice pa zavrača slovensko-hrvatska pripovedka, ki združuje švicarske in antične poteze, pa na način, ki kaže na ustno in ne na književno izročilo.«

Vendar kazi verjetnost te sodbe nekoliko sumljiva podobnost kranjske, v nemškem jeziku literarno oblikovane redakcije, z 79. poglavjem Salustijeve Vojne z Jugurto, ki ga je prireditelj J. A. B a b - n i k, nekdanji oskrbnik graščine Prežek pod Gorjanci¹¹ (psev. Joseph Buchenhain), nedvomno poznal — v obeh zakopljejo zmagovite tekače na osnovi krivične obdolžitve; tudi baročna literarna oblika zbuja dvom v avtorjevo zvestobo do izročila. Vrednost uskoške čisto neliterarne priče, pripovedke in njenega zapisovalca N. R. . . a Ž u m b e r - č a n i n a, se sicer s tem prav nič ne zmanjša, vendar so dobrodošla nova dokazila, ki so se od leta 1957 dalje našla.

To sta predvsem dve mlajši slovenski inačici, Lesjakova in Badjurova,¹² ki jih je odkril Janez Logar in navedel v opombah k str. 70—72 Trdinovega Zbranega dela XI, 425—426. Izhodišče obema inačicama je isto: spor glede meje naj odloči po dogovoru ték z določenih krajev ob določeni uri, meja naj bo na mestu srečanja; pri Lesjaku

^{10a} Lutz Röhrich, *Die deutsche Volkssage*. Ein methodischer Abriß Historische Sage. »Studium universale« XI, Heft 11 (1958), 686, stp. 2.

¹¹ Janez Trdina, Zbrano delo XI (1958), uredil in z opombami opremil Janez Logar, str. 425.

¹² Anton Lesjak, Zgodovina šentjernejske fare, Ljubljana 1927, 107 in 108; Rud. Badjura, Izbrani izleti (1955), 219.

pa je en tekač na vsaki strani, pri Badjuri jih je več. Dalje pravi Lesjak: »Ker pa se je... kranjski sel med potjo še z drugimi rečmi pečal, zato je hrvatski sel predaleč v našo deželo pritekkel. Kranjca so zato tam na mestu obglavili!« — Badjura pa nadaljuje: »Vlahi so se bolj podvzivali, odrinili so od doma že navsezgodaj..., da bi prehiteli Dolenjce, in tako so trčili skupaj z njimi pri Krvavem kamnu. Ko so videli Kranjci, da so jih Vlahi prevarili, so jih pobili in tam pokopali...«

Obe inačici potrjujeta, da je razmejitveni tek ne le v Žumberčanovi uskoški inačici, ampak tudi v Babnikovi, ljudsko izročilo — saj je pripovedka na Kranjskem še vedno živa — obe tudi potrjujeta, da je »Krvavi kamen« hkrati mejnik in nagrobnik; obe spričujeta, da je Babnik s kranjsko »zmago« le prikril kranjski poraz, spričujeta, da je tudi Žumberčanin s kranjsko »prevaro« le zasenčil resnično uskoško zmago. Obe inačici se razločujeta kakor Babnikova in Žumberčanova glede števila tekačev: v Lesjakovi je kakor v Žumberčanovi le eden na vsaki strani, v Badjurovi jih je kakor v Babnikovi več.

V obeh inačicah je odpadel sleherni spomin na izvoljenko enega izmed tekačev, ki je v Babnikovi in Žumberčanovi zares ljudsko izročilo, kar potrjujeta mimo graubündenske pripovedke tudi kratka drobca Tadije Smičiklase in Dolenjskih Novic (SR X, 48, 49) pa tudi Trdinovi odlomki v »Sprehodu v Belo krajino« (ZD XI, 70 ss.). V obeh je izginila sleherna sled prvotne človeške daritve z zakopavanjem živega človeka na meji. Pobjo vlaških tekačev v Badjurovi inačici pa spominja klanja v Trdinovem zapisu (ZD XI, 71; SR X, 50). Vse to priča, da gre za pravo ljudsko izročilo.

Še pomembnejše spopolnilo se je doslej skrivalo v članku W. Müllerja-Bergströna (gl. op. 10); v njem se omenjajo takoj za oznako pripovedke o razmejitvenem teku (Grenzlauf) — naveden je v SE X, 97, op. 1 — druge vrste pripovedke, v katerih tekmo nadomestuje »noša skalnate klade do smrti enega bojevnika«. Izmed treh v ustrezni opombi omenjenih inačic¹³ je v Ljubljani dosegljiva doslej samo ena — po prijaznosti prof. dr. L. Kretzenbacherja — pa najvažnejša, ker zemljepisno povezuje retijske inačice s slovenskimi in to na staroromanskem ozemlju dolomitskih Ladincev. Zapisal jo je za Joh. Adolfa Heyla *Angel. Trebo* iz Enneberga in ima v knjigi naslov *Unheimliches Marken* (Grozljivo razmejevanje):¹⁴ En-

¹³ HDA III, stp. 1159: Statt dieses Wettlaufes begegnet auch das Tragen eines Felsblocks bis zum tödlichen Ende eines Kämpfers.¹⁰ — K tej 10. opomnji navaja W. Müller-Bergström tole literaturo: Ludwig Bechstein, Thüringer Sagenbuch, 2. Aufl. Leipzig 1885, 2 Bde., 1, 36; Joh. Adolf Heyl, Volkssagen, Bräuche und Meinungen aus Tirol, Brixen 1897, 599; Alois Lütholf, Sagen, Bräuche, Legenden aus den fünf Orten Lucern, Uri, Schwyz, Unterwalden und Zug, Lucern 1862, 166.

¹⁴ Joh. Adolf Heyl, n. d., VII. Pustertal, str. 599—600, št. 63. *Unheimliches Marken*. Die Enneberger stritten mit den Ampezzanern und Cadorini wegen der Alpen Podaravedla und Fosses.. Endlich machten die Ampezzaner

neberžani so se pulili z Ampezzani in Cadorini zaradi planin Fodaravedla in Fosses. Ampezzani tedaj reko, naj bi šla meja tam, do kamor bi štirje možje izmed njih mogli nesti strašno veliko skalnato klado, ležečo na njihovih tleh. Ko so si Enneberžani skalo ogledali, so predlog z veseljem sprejeli, saj skale po njihovem mnenju še sto mož ne bi premaknili. Pa jo ampezzanska četvorica zlahka vzdigne in prenaša — pomaga jim pač hudobec. Naposled neka enneberška planinka z grozo zavpije: »Jezus, Marija! saj nam bodo vzeli vso planino.« Tedaj skala pade in vso četvorico pokoplje. — Tam zdaj straši.

Ta pripovedka zavzema prav izjemno važen položaj v sredini pripovedčene skupine o razmejitvenem teku z gomilo (smrtjo) na koncu. Z uvodnima motivoma, sporom zaradi nedoločene meje med planinskimi pašniki in dogovorom med sosednimi občinarji glede dokončne razmejitve, je povezana z vsemi pripovedkami, antičnimi, švicarskimi in kranjsko-uskoškimi. Z nagrobnim kamnom (skalo, oltarjem) kot mejnim kamnom se veže z antičnim in s kranjsko-uskoškim izročilom. Z velikansko skalo na grobu večjega ali manjšega števila mrličev tekmovalcev se sklada s kranjsko-uskoško pripovedko o »Krvavem kamnu«. Svojska poteza enneberške pripovedke pa je, da so odpadli tekmovalci ene stranke, ker jih je nadomestila velikanska skala, kar enneberška stranka po ogledu potrdi, pa tudi še enneberška planinka, ki s klicem »Jezus, Marija« zlomi hudobno silo in s tem nadaljnjo škodo odvrne. Za tako staro in tako široko razprostrto ljudsko izročilo je taka zapletenost prav posebno značilna.

In kaj je s strahom na grobu?

S tem motivom se zaključuje tudi slovenska pripovedka iz gorske fare strajevaške občine pri Zilji na Koroškem.¹⁵ Tudi ta se nanaša na spor zaradi planinskih pašnikov ob gorskem grebenu med srenjama na tej in oni strani gorskega hrbita. Tu gre za Karnijske

den Vorschlag, daß vier Männer aus ihnen einen auf ihrem Grund und Boden liegenden ungeheuren Felsblock gegen die streitige Grenze hintragen sollten, und dort, wo sie den Block niederlassen müßten, weil sie ihn nicht mehr weiterschleppen könnten, solle die Almgrenze sein. Als die Enneberger den Enzstein in Augenschein nahmen, glaubten sie, um den Felsblock nur zu lupfen, wären hundert Bauern zum wenigsten notwendig, hielten daher ihre Sache für gewonnen und stimmten freudig dem Vorschlag bei. Die vier Männer von Ampezzo aber lupften den Stein und trugen ihn mit Leichtigkeit fort. Natürlich war der Teufel im Spiele, dem sie vorher die Sache anheimgelegt hatten. Sie trugen den Stein immer weiter, und mit Grauen folgten die Enneberger. Endlich rief eine Sennerin aus Enneberg: »Jezus, Maria! sie nehmen uns die ganze Alm.« In diesem Augenblick fiel der Felsblock, aber auch die vier Träger unter ihm, und so lagen sie, zerschmettert und zugeeckt, daß keine Spur von ihnen sichtbar war... An der Stelle ist's... unheimlich.

¹⁵ Dr. Matko Potočnik, Vojvodina Koroška I (Slovenska zemlja VI, MS v Ljubljani 1909), 182 s. — Dr. Fr. Kotnik, Storijske I (Mohorjeva knjižnica 3, Prevalje 1924), str. 22—23, 1957, DsM v Celovcu, str. 50—52, št. 22. Zakaj straši na Brezniku? — Fr. Kotnik, Storijske II (DsM v Celovcu 1958), str. 19—22, št. 9. Zakaj straši na Brezniku? (Po M. Potočniku.)

Alpe in za srenji Gorje-Zahomec pri Zilji in za občino Žabnice v Kanalski dolini. Predmet spora je planinski pašnik na Brezniku. Na staroavstrijski specialni karti 1:75.000 Bleiberg u. Tarvis je zaznamovan z imenom »Prisnig«; leži pičla 2 km JZ od Gorjanske planine in je od tam dostopen po glavnem in stranskem grebenu — danes je v Italiji. Pripovedko je prvi priobčil dr. Matko Potočnik; Fr. Kotnik u se ta prireditev ni zdela zanesljiva,¹⁶ zato je sprejel v Storijske I zapis J. Kröpfla (str. 96, ²1957, 156). Ta zapis je porabil tudi M. Potočnik, le da ga je — še po drugih virih — spremenil in pomnožil. V posmrtni zvezek, Storijske II, je Fr. Kotnik sprejel tudi Potočnikovo prireditev. Tu podam ob Kotnikovem besedilu tudi ustrezni odstavek Potočnikove redakcije:

(K.) V starih časih, ko je vladala na Koroškem še moč pesti, kmet ni bil prost, ampak je bil podložen graščaku. Tako so bili tudi Gorjani, Draščani in Zahomčani podložniki čaškega gradu Wasserleoburga.

Neko nedeljo je prišel grajski oskrbnik v Gorje k maši pa je Gorjanom zapovedal, naj pridejo določenega dne na Breznik, da bodo postavili mejnike med Gorjansko in Žabniško planino. Isto nedeljo pa je bil tudi Žabničan v Gorjah in je slišal naročilo grajskega oskrbnika. Pravil je to doma sosedom. Ko je napočil določeni dan, so Gorjani res prišli na Breznik, prišli pa so tudi Žabničani. Ker se za mejo niso mogli sporaz-

(P.) Ko je vladala pri Zili moč pesti in so bili Zahomčani, Bistričani in Gorjanci podložniki Čaškega Gradu, je prišel neko nedeljo grajski oskrbnik h gorjanski cerkvi ter naznanil Zahomčanom, da naj pridejo na določeni dan na planino Breznik, da bodo postavili mejnike med Žabniško in Zahomsko planino, kar je slišal slučajno tudi neki Žabničan v Gorjah in povedal doma svojim sosedom. Prišli so zato na Planino tudi Žabničani, ki se pa niso mogli sporazumeti z Zahomčani in oskrbnikom glede meje. Nastal je prepir in v prepiru je ubil Žabničan grajskega oskrbnika. Na mestu, kjer je padel oskrbnik, so potem postavili mejnik.

¹⁶ Dr. M. Potočnik, n. m., imenuje Breznik naše pripovedke »Zahomski Breznik« v pomenu Zahomske planine in spor gre po njegovem med Zahomčani in Žabničani; to pa ni v skladu z zgodbo, saj meja med Zahomsko planino na eni, Ukovsko in Žabniško na drugi strani ne teče po grebenu, kjer stoji Zahomska planina (1714 m), ampak jugozahodno in južno pod grebenom. Pravi Breznik (Prisnig) je oddaljen od Zahomske planine dobrih 5 km zračne črte in je treba iti do tja mimo Vršiča (Zahomske gore, 1815 m) na Vrtinov log (ne »Vrtlinov«, kar stoji na Matični karti Slovenije 1:200.000 in na jugoslovanski karti Trbiž-Spittal 1:100.000), po njem navzdol do 937 m, od tam na sedlo (1427 m) med Kapinom (1736 m) in Črno goro (1568 m), navzdol v grapo Voznega potoka (Wagenbach, R. dei Carri, 1126 m) in potem šele na Breznik (ok. 1500 m).

Dr. M. Potočniku v pokrajina ni bila dovolj znana, saj piše (n. m.), da teče potok iz Jezerske grape (nem. Jesero Grb.) v Bartolo, ko teče zares na sever v Zahomski potok v Bistriški grapi (Bistritz all Feistritz Grb.) in z njim v Ziljo — še hujša je napaka na str. 18, kjer stoji, da po kotlini pradobnega bajeslovnega jezera »teče Bistriški (!) hudournik v potok Bartolo in ta mimo Žabnic in Trbiža v Zilico«. Od tod napaka v omenjeni jugoslovanski karti, ki Bistriško grapo imenuje »Vrtlinov grb«. Zares teče Vrtinov potok izpod Vrtinovega sedla (Bartolo Sattel, 1175 m) po Vrtinovem logu (Bartolo Wiesen, navzdol do ok. 1000 m) skozi Vrtinovo grapo (Bartolo Grb.) k Vrtinovemu mlinu vzhodno od Žabnic (ok. 800 m) in dalje skozi Trbiž v Ziljico (700 m).

umeti, je nastal strašen prepir in v tem prepiru je neki Zabničan ubil grajskega oskrbnika. Tam, kjer je oskrbnik umrl, so postavili mejnik.

Po oskrbnikovi smrti pa ni več miru na Brezniku. Vsako leto slišijo pastirji ponoči prepir med Gorjani in Zabničani in hrušč in pokanje. Po uboju se je Zabničanu tako slabo godilo, da je moral prijeti za beraško palico. Črez deset let je prišel tudi v Gorjane. Tam ga je neka gospodinja spoznala in se je nad njim znosila. Polila ga je s kropom, da je na mestu izdihnil.

Črez deset let je prišel oni Zabničan, ki je ubil grajskega oskrbnika, v Zahomec prosit miloščine, kajti po uboju ni imel nič več sreče in je postal berač. V Zahomcu ga je spoznala neka gospodinja, se nad njim maščevala in ga polila z vrelo vodo, da je na mestu izdihnil.

Po oskrbnikovi smrti ni bilo na Brezniku nič več miru. Vsako leto je v onem času po tri večere in noči pri koči hrstelo in pokalo...

Kakor v vseh drugih alpskih inačicah pripovedke o razmejitvenem teku segajo tudi v tej pripovedki pašniki ene občine, tu gorjansko-zahomske srenje, na drugo stran gorskega grebena. Motivni obrazec — nasproti antičnemu, švicarskemu, kranjsko-uskoškemu nekako okrajšan — močno spominja enneberške pripovedke:

a) Spor hoče ena stranka enostransko z zvijačo rešiti v svojo korist. — b) Zvijača doseže svoj namen; povzročitelj pri tem izgubi življenje. — c) Na mestu njegove smrti je meja (ta poteza ustreza, ker tam očitno ni groba, švicarskim inačicam). — d) Na tem mestu postavi mejni kamen (to je oslabljena skala enneberške in kranjsko-uskoške inačice, natančneje pa ustreza graubündenski inačici maienfel-sko-balzerski). — e) Tam od tedaj straši (ustreza enneberški inačici).

Ubog ostanek pripovedke, podobne gorjanski, se je ohranil v drobcu iz Slovenjega Plajberga »Pomrli Mačani strašijo na Mačenski planini«,¹⁷ ki govori le še o tem, da so Mačani to »planino od Plajberžanov po krivici pridobili«, pa brez nadaljnjega pojasnila.

Važna za celotno izročilo je tudi rezijanska inačica. Ni sicer tipična, ker se ne nanaša na razdelitev planinskih pašnikov na gorskem slemenu med občini na nasprotnih straneh gorskega hrbta, ampak na dodelitev planine na eni strani doline vasem ali srenjam iste doline. V takih primerih ne gre za razmejitveni tek z dveh različnih strani drugega proti drugemu, ampak za hitrostno tekmo na poti v isto stran, pa z različnih izhodišč; prednost imajo kajpada bližnje vasi ali srenje. Zares imajo v takih primerih srenje, ki so bližje planinskim pašnikom, v posesti bližnje planine, bolj oddaljene vasi in srenje pa bolj daljne pa manj ugodne. V slovenskih Vzhodnih Karnijskih Alpah na primer je na ziljski strani dosti takih primerov.¹⁸

¹⁷ Fr. Kotnik, Storijske I, str. 23 (96), št. 25; ²1957, str. 52 (156).

¹⁸ Južne vasi meljviške fare v brški občini imajo v posesti bližnji planini, Dolško (1570 m) in Ločansko (1916 m), severne vasi pa Pazriško planino (1705 m) na Pudniku (2000 m) s fačami (stani) na okrešlju; Goriče (v borljanski fari) pa Goriško planino (1646 m) še dalje za Kotelsko grapo (Kesselgraben) pod Štarhandom (1965 m).

Tudi rezijanska pripovedka, ki jo je zapisal Baudouin de Courtenay, s tekmo med bratoma z Bele in Njive za planino na Karnici, predstavlja takšen primer. Zemljepisni položaj je Simon Rutar¹⁹ označil takole: Središče Rezije Ravnica (na Ravenci, ital. Prato di Resia) je kakih 8 km vzhodno od železniške postaje v trgu Resiutti (na Beli). Na poti od tam do Ravnice je vas Bela (v Beli, ital. S. Giorgio). »Na Ravnici preneha cesta in potem vodijo le še steze dalje... Glavna steza prekorači Rezijo (vodo) pod župno cerkvijo in vodi naravnost v Njivo, potem pa ob potoku Barmanu navzgor proti jugu« v globoko zarezano Barmansko dolino. Malo pred njegovim izviro se obrne pot proti jugovzhodu in drži precej strmo k sedlu Karnici navzgor... Na pol pota med Njivo in Karnico so 'Počivalca' pri veliki skali, v katero sta dva križa zasekana... Planina Karnica je med vsemi rezijanskimi najboljša in pripada k vasi Njiva. Zato se imenujejo tri hiše na sedlu Njivica.«

Pripovedka se glasi v izvirnem slogu pa z običajnimi črkami in slovenskim besedjem nam. furlanskih tujk:²⁰

289. V starih časih, ko se je začela Rezija naseljevati, sta najprej bila dva brata. Ino tista dva bratra, eden je imel hišo tam v Beli ino eden tam na Njivi. Ino zavoljo planine sta si bila v prepiru med seboj tam v oštariji. Ino se nista mogla sporazumeti zavoljo tiste planine.

290. Ino sta se zrekla tam med seboj, pa po pijansko, da zjutraj ta, ki bo prvi na tem in takem mestu, da na tem kamnu naredi križ, tisti bo imel prvo planino tam na Karnici.

291. Ino zjutra ta dan, ko je belski prišel na mesto, ki je bilo domenjeno, je njivski že bil naredil križ na tem in tistem kamnu, kakor je bilo tisto noč poprej domenjeno, kje da se ima narediti križ. Ino ko je belski prišel tja, je bil njivski že naredil križ. Pa je imel prvo planino tam na Karnici, planino Karnico.

Tako pripovedka pojasnjuje, kako je dobila vas Njiva na Krnici prvo, t. j. bližnjo planino; o tem, kaj je dobila vas Bela, pripovedka molči. Zvezo s tipičnimi inačicami pa posreduje v tej rezijanski pripovedki znak priposestevanja, križ, ki se vseka v skalo. Ta križ s prav istim pomenom smo srečali že v Beitlovi vorarlberski inačici (SE X, 98—100). Ker tu ne gre za mejo, je kajpak nujno odpadel tudi motiv smrti na meji, seveda tudi mejnik na grobu.

Vrsta motivov, ki v tem pripovednem krogu kar križema povezujejo alpski svet od Wališke doline in vse gorske Švice preko Vorarl-

¹⁹ Simon Rutar, Beneška Slovenija (Slovenska zemlja 3, MS v Ljubljani 1899), str. 52—53.

²⁰ Baudouin de Courtenay, Materialy dlja južnoslovjanskoj dialektologii i etnologii I. Rezjanskije teksty sobral v 1872, 1873 i 1877 gg. — Materialien zur südslavischen Dialektologie und Ethnologie I. Resianische Texte, gesammelt in den Jahren 1872, 1873 und 1877. St. Peterburg 1895, IV. Križaca. A. Historische Sage, str. 78—79. — Pripovedoval Zwan Di Florján, detto Kwátri, tá höróe na Križacoh, per Zwanu Kwatrinu, jisi (št. 292).

berškega, ladinskih dolin v tirolskih Dolomitih, Rezije, Zilje in Roža do slovensko-hrvatskih Gorjancev, ki pa se ponavljajo tudi v antični pripovedki, sporočeni nam iz Severne Afrike in iz Male Azije, vse to kaže, da o samorodnem postanku tako zapletenega pripovedčnega obrazca v vseh teh krajih in deželah ne more biti govora, ampak je treba priznati, da gre tu za pripovedko, ki je nastala kdaj v antiki, verjetno kje v Sredozemlju in se z ustnim izročilom širila na vse strani v kraje, kjer so posestne razmere kazale na dozdevno krivično razdelitev zemljiške posesti, deželnega ozemlja, in pripovedka je tako pretrajala stoletja in tisočletja.

2. K članku III. Mrlič i v hudi zimi shranjeni v snegu

Izredno se je od leta 1957 obogatil seznamek poročil-memoratov o shranjevanju mrličev v hudi zimi zunaj hiše v snegu. K trem slovenskim poročilom s četrtim pohabljenim in k dvema retijskima iz Švice in Vorarlberga sta v SE X, 109, op. 58, omenjeni še dve tirolski poročili — po ustni omembi dr. Roberta Wildhaberja, ko natančenjših podatkov še ni bilo pri roki. Ta omemba se je izkazala sicer po Wildhaberjevem pismu s prilogami z dne 17. aprila 1958 kot nenatančna, ker sta to inačici o shranjevanju trupel na podstrešju; z novimi podatki, ki so nam jih poslali znanstveni prijatelji ali so se našli v literaturi ali pri terenskem delu, se je število inačic o shranjevanju mrličev v snegu več ko pa podvojilo, tudi ozemlje se je razširilo preko roba Alp.

Novo slovensko inačico je izsledil dr. Milko Matičetov v Rutah pri Bistrici v šmihelski fari v Podjuni (zvočni trak Inštituta za slovensko narodopisje 6/II, 479—484); nanaša se na Solčavo, od koder so prenašali mrliče baje v Večno vas šmihelske fare (zares pač k prafari v Šmihelu pri Pliberku).

K nemškimi memoratoma je prispeval predvsem Arnold Büchli, Mythologische Landeskunde von Graubünden I (1958), 44 in 335, dve sodobni inačici k sporočilu o Arosi (SE X, 108, op. 34), mimo tega še novo inačico iz Sayesa pri Trimmisu o poslednjem umrlem v dobi kuge (n. d., 63—64: Uf dr Letzi). Nove inačice so se ugotovile tudi za Paltental na Gorenjem Štajerskem iz časa, ko je hodil tam na štero Finžgarjev oče, pred 1859 (F. S. Finžgar, Leta mojega popotovanja, 1957, 20), za Galtur v Paznauntalu na Tirolskem, od koder so morali pokopavati mrliče v Ardezu v Spodnjem Engadinu v Švici (sporočilo prof. dr. Jos Matla v Gradcu), za Češki les (Jos Schramek, Der Böhmerwald, Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde 12, Prag 1915, 230 s. — sporočilo dr. Rob. Wildhaberja), za Schwarzwald v Nemčiji inačica, kontaminirana z lažnivo pravljico: »in den Keller gelegt und mit Schnee bedeckt« (rkp. v Ludwig Uhland. Institut Tübingške univerze, prepis dr. Herm. Bausingerja).

Sem je šteti tudi južnofrancosko sporočilo iz La Bourdonnaisa v departementu Allieru: ob velikem mrazu in snegu »on hissait le cadavre sur le toit de la maison« (Aug. Bernard et Sam. Gagnon, La Bourdonnais, Paris, Gallimard 1954, 129 — prepis dr. R. Wildhaberja).

Nova slovenska inačica iz *Podjune* pravi, da so iz *Solčave* prinašali mrliče pokopavat v Večno vas, kjer da je bila »ta najstarejš cirku, kar jih je što na Spodnjem Koroškem«. Pozimi pa, »dr je bou tolk tistega snega, z ga (sc. mrliča) pač notr u trugo del pa notr zakopal u sneg, pol s pa čakal tak doug, da s mogli naprej ž njem. No, pol je mau skopnou, da s mogli naprej, s je pa nosil sëm, taku da s dva dni nosil. S Solčave je delč.« Zatem sledi epizoda o nesreči, ki se je nekdaj zgodila, da je »ta mrtva ta žiuga ubiua«.

Zanimivi sta tudi inačici o Arozi (prim. SE X, 108, op. 34). Pripoved domačina Bartlija Mettiera je kratko in stvarno:¹ Poprej, ko še ni bilo cerkve v Arosi, so mrliče pozimi zagrebli v sneg na hribu nekoliko zgoraj, proč od ljudi, na planji zgoraj z vodo. In potem na pomlad so jih izgrebli in v trugi odnesli čez gore v Obervaz. — Planšar iz Trimmisa, J. Dünser, nedomačin, ki je le nekaj poletij planinil na planini Urden, pa je stavku o shranjevanju mrličev na samem v snegu prideljal čisto brez notranje zveze zasmehljivo burko:² In potem so nekoč nekaj nakretili. Pozimi so spet nekoga v sneg shranili. Pa ko so ga na pomlad (sc. na pokopališču) v zemljo pokopali, jih je »gospod« vprašal: Zakaj so se mrliču usta tako povasila? In tedaj so odgovorili: So mu pač svečo tja vtikali.

Zgodovinsko zanimivejša pa je inačica iz dobe, ko je v Švici razsajala kuga; Büchliju jo je povedal stari Peter Florijan Gadiant (1861—1944) v Trimmisu (n. d., 65—64):³ V času kuge, ko na pokopališču že ni bilo več prostora, so mrliče metali kar v hudourniško strugo. Poslednji, ki je za kugo umrl, je bil neki Matijec, hišni posestnik.

¹ Büchli, Myth. I, 535: Früär, wa noch kein Chilche gsin ischt in Erooße, duä heindsch di Totä im Winter in de Schnee vergrabe in di Gwechtä e Stuk dobnä van dä Lüt, uf de Wasserbode-n-uf. Und den am Langsi heindsche schi den üsgrabe und schi im Bomm über de Bärge dür ga Obervaz geträge.

² Büchli, Myth. I, 44: »... Und denn händsche amäl äppes gmacht. Schi händ ima Winter au eina üfbhältä im Schneej. Und wo mä nä in d Arda vergrabe hed am Früölig, het dr Hehr gfreejged: Wärum dm Tooutna ds Mülasou äb hanggi? Und duo händsche gseid: Schi heind dä halt ä Cherza ingsteggt gha!«

³ Büchli, n. d., 65—64: *Uf dr Letzi* händ d Sayeser in dr Peschtzit di Tooutä äbgworfa in ds Tobel. Es händ nümma alli uf am Frithof Platz ghan. Eina, wo d Pescht nid überchun hed, het d Lichä aha gfüard, im Winter uf am Schlitta, und det in ds Tobel gworfa.

Dr Letscht, wo d Pescht ghan hei, si an Matis gsi. Dä het det a Hus ghan. Doa isch Winter gsi. Dr Letscht hed no Verwandti ghan, diä händ gseid: Jetz soll ma hööra mid Aabwärfa. Dr Letscht wellendsch ingraba in da Schnee bis am Früälilig unna denn uf am Frithof z Trimmis vergräba. Und dähära chunnt dr Nama »d Letzi«.

Bilo je pozimi. »Ta poslednji je imel še sorodnike, ti so dejali: Zdaj je treba z odmetavanjem nehati. Poslednjega hočejo zagrebsti v sneg do pomladi in ga potem pokopati na trimmiškem pokopališču. In odtod je prišlo ime „Poslednji“.«

Poročila o shranjevanju mrličev v snegu spričujejo za čase, iz katerih izvirajo, prav nizko stanovanjsko in stavbno kulturo. Hiše niso imele podstrešja niti drugega varnega hladnega prostora v hiši, kamor bi bili mogli spraviti mrliča do časa, ko bi bil pokop mogoč.

Enako nizka stanovanjska raven se kaže tudi v poročilih — memoratih — o mrličih, ki so jih posušili v dimu, da so jih potem spomladi prepeljali ali pretovorili na oddaljeno pokopališče. Hiše so bile očitno dimnice brez podstrešja.

Take inačice poznamo iz Bohinja s pogrebom pri Sv. Danielu⁴ pri Volčah (zdaj je fara v Volčah) na Tolminskem, o čemer poroča S. Rutar;⁵ iz Osojan v Reziji s pokopavanjem baje v Ahtnu-Attimis vzh. od Čente (M. Matičeto v po sporočilu dr. Fr. Bezljaja, SE I, 1946, 27 in op. 10) ter iz neimenovanega kraja na Hrvaškem (Stepan Basariček, Šaljive narodne pripovijetke. Zagreb, več izdaj — opozorilo prof. dr. Jos. Matla v Gradcu).

3. K članku IV. Divji mož sirar

Na opozorilo, da bi etimologija ugovarjala smislu izvajanj glede besede *sir* ali izvora pripovedk o Divjem možu sirarju — da je motiv sirastva v pripovedkah o divjem možu zahodnega porekla, motiv opojitve in ujetništva pa vzhodnega — dodajem odstavku v ČZ 6—7, 143—144 = SE XI, 50—51, nekaj pojasnil.

Praslovanski in vseslovanski besedi *syřŭ-sir* stavlja Fr. Miklošič¹ v Etimološkem slovarju ob stran »pr. *suris*, lit. *suras*, *suris* »sir«, *surėti* »slan postajati«, let. *sura* »grenak, slan« poleg *sėrs* »sir« iz polj., ter stvnm. *sūr* sauer »kisel«; v Staroslovenskem slovarju je pristavil še »cf. gr. *orós* molken lat. *serum* scr. *sara-s* geronnena milch curt. I. 305« (t. j. G. Curtius, Grundzüge der griechischen Etymologie, Leipzig 1859—1862). Prvotni pomen besede *syřŭ* je bil torej »mehki sir« iz kislega mleka.

⁴ Zapisnik kanonične vizitacije z dne 27. junija 1762 v nadškofijskem arhivu v Gorici (V. Bele, Jadranski almanah II za leto 1924, 122): Ecclesia S. Danielis olim parochialis antiquissima et prima in toto Capitaneatu Tulinini, ad ejus coemeterium, uti per traditionem habeatur, cadavera ex Tarvisio et Bochina sepelienda deferebantur.

⁵ S. Rutar, Zgodovina Tolminskega (1882), 34: ...ljudi so nosili celo iz Bohinja (?) v Volče pokopavat, in ako je kdo pozimi umrl, obesili so ga v dimnik in posušili ter potem šele spomladi pokopali. Prim. tudi S.R. v SN XXVII, št. 153 (7. julija 1894), str. 2, stp. 1—2: Listek »Črna prste.

¹ Fr. Miklošich, Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen, Wien 1886, str. 355, s. v. *syřŭ* 2; isti, Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum, Vindobonae 1862—1865, 968 s. v. *syřŭ* m.

Že v steksl. jeziku pa pomeni *syrŭ* tudi že trdi sir iz presnega mleka — v tem pomenu stoji v Supraselskem kodeksu, »*syrište*« v pomenu želodec pa v 1 Tim 5,23 (Actus epistulaeque Apostolorum, ed. Aem. Kalužniacki, Vindobonae 1896, p. 245, 351). Tudi ta pomen je vseslovanski; s trdim sirom iz presnega mleka so se torej Slovani seznanili že pred 6. stoletjem, verjetno po sosednih črnomorskih Grkih in bolj ali manj romaniziranih Dakijcih; poznali so tačas kakor Grki in Rimljani pač le kozji in ovčji sir.

V nasprotju z besedo *syrŭ* izposojenka iz tatarščine *turuk* »kislo mleko« »sir iz kislega mleka« ni ne starocerkvenoslovanska ne vseslovanska: v pomenu »mehki sir« jo rabijo samo Vzhodni in Zahodni Slovani, od Poljakov so si jo izposodili z istim pomenom v poznem srednjem veku tudi Nemci: *tvarc(g)*, *quarc(g)*, *zvarc(g)*.²

Vzhodni in Zahodni Slovani so torej iz preširokega pomenskega obsega besede *syrŭ* z izposojenko izločili prvotni pomen, tako da ji je ostal samo še novi. Južni Slovani s Slovenci so si pomagali s pridevki *mehki*, *gnili*, *kisli*, *suhi*, *trdi* sir ipd. (gl. *Riečnik* JA u Zagrebu. sv. 63, 1953, 50, s. v. l. sir).

Slovenska narečja pa so šla časih svoja pota. V zahodnih pokrajinah so imenovali mladi siriščni sir z izposojenko *skuta* (ital. *scotta*), *zreli sir* pa po domovinski pokrajini (*bovški*, *bohinjski* sir) ali po kakovosti, n. pr. *stalnik*, izg. *l = ȳ* (tako stari ljudje še okoli leta 1900 na Breznici-Žirovnici na Gorenjskem). Drugod pa je dobil posebno ime *mehki sir* iz kislega mleka: *sirček*, *skuta* (sem preneseno), *špres* (Zilja, ital. *spresso*), *mohant* (*mohont*, *mohovt*), *mohat* (*mohot*).

To je v zvezi s slovenskim sirarstvom. Pridelovanje mehkega sira iz kislega mleka je vsesplošno gospodinjski posel; ponekod delajo (ali so vsaj delali) iz sirčka trpežno blago s tem, da dozoreli sirček, gnili sir, z začimbami zgneto v hlebčke in jih posuše. Trdi sir so še v 19. stoletju pridelovali le poleti na večjih planinah, ponajveč v Julijskih in Karnijskih Alpah; *domaćini* predvsem v Bovškem kotu in v Bohinju, drugod — n. pr. na ziljskih planinah *Furlani-Lahi*. Tu se je videlo značilno dvojno sirarstvo: Lah v sirarni je prideloval iz presnega mleka hlebe bodočega parmezana, planinčice v fačah pa iz sirčka, špresa, hlebčke posušenega začinjenega gnilega sira.

² Fr. Miklosich, Etym. Wb., 566 s. v. *tvarog*: soll dzag. *turak* sein, vgl. türk. *turak* käse. — K. Lakosch, Etym. Wb. d. europ. (germ., rom., slav.) Lehnwörter orientalischen Ursprungs, Leipzig 1927, 2109. — Fr. Kluge, Et. Wb. dt. Spr. ¹¹1954, 461, s. v. *Quark*. — Fr. Miklosich, Lex. Palslov., 984 navaja *tvarog* iz Trigl. (to je Dictionarium trilingue, ed. Theodorus Polycarpi), Mosquae 1704. — Tudi sorodni avestski *tūrinam* je käsig gewordene Milch, Molke (W. Gemoll, Griech.-dt. Wb. 1908, s. v. *tyrós*). Grški *tyrós* pa je »trdi sir«; gl. *Iliada* XI, 639–640 (Sovretov prevod, 229): Nestorjeva suznja za gospodarja in Patrokla

v trsa pramejskega sok nastrže s kovinskim strgalom
kozjega sira urnó in potrese z ječmenovim zdrobom.

Tako je razumeti italijanske (furlanske) izposojenke v slovenščini v sirarski stroki, ne le *špres*, *skuta*, tudi *frika*, t. j. v slanini ocvrt siriščni trdi sir.

K *pripovedkam o Divjem možu sirarju* se je našlo še nekaj inačic iz Južne Tirolske, kjer se srečavajo vzhodni in zahodni motivi. Dobili smo jih v Christiana Schnellerja Märchen und Sagen aus Welschtirol (1867) in v Heylovi knjigi tirolskih pripovedk (gl. zg. 1, op. 13—14); iz Schnellerja smo doslej imeli samo posamezno besedilo.

K italijanskima pripovedkama o divjem možu Salvangu, ki sta eno priobčila iz Švice — graubündenskega Poschiava-Puschlava (SE XI, 52, 53, op. 17—18) D. Jecklin in A. Büchli, iz Južne Tirolske pa Chr. Schneller (ZČ VIII, 1954, 131—132); je dodati zdaj še italijanski inačici iz Folgareita in Vallarse v *Južni Tirolski. Prva* iz *Folgareita* govori sicer o divji ženi, gospé Berti, ki z divjim možem (l'om salvadegh, »bilder mon«) prebiva v votlini blizu Folgareita; o divjem možu samem pa pripoveduje,³ da je v Folgareitu rad prihajal v kmečke hiše in je Folgareitce naučil delati sir in »*poino*« po Schnellerju »neke vrste na pol masla« — mislil je pač skuto; zares pa je to *sirišče*, gl. Schneller, n. d. 214, ZČ VIII, 151). Nekoč pa so ga opijanili in, jezen zaradi tega, jim je dejal, ko bi mu tega ne bili storili, bi jih bil naučil še, kako iz mlečnega sirišča (zares: sirotke!) delati vosek. Pa jih kljub vsem prošnjam ni ničesar več naučil.

Druga pripovedka, iz *Vallarse*, spominja slovenskih inačic o divjem možu rudarju.⁴ Pripoveduje pa⁵ o drvarjih, ki jim divji mož med tem, ko so na delu, krade njihovo polento. Ujamejo ga in, da bi se osvobodil, jih nauči delati sir. Po nepazljivosti jim pa prezgodaj uide, sicer bi jih bil še marsičesa naučil, posebno, kako se iz mleka (zares sirotke) vosek dela.

³ Chr. Schneller, n. d., Sagen (197 ss.), I. Bertasagen (199 s.), A. Aus *Folgareit*. (Nach zwei etwas verschiedenen Mitteilungen) 2. (200): Der wilde Mann aber kam oft auch in die Häuser des Dorfes und lehrte die Folgareiter die Kunst, den Käse und die sogenannte *poina* (eine Art Halbbutter) zu bereiten. Einmal aber berauschten sie ihn und darüber zornig, weil sie es ihm zum Spotte getan hatten, sagte er: »Hättet ihr mir nicht angetan, was ihr mir angetan habt, so hätt' ich euch auch gelehrt, aus Milchlab Wachs zu machen.« Sie mochten ihn bitten, solange sie wollten, er lehrte sie nichts mehr.

⁴ Od divjega moža II. Zapisal v Martiniverhu J. Tušek. Slovenski Glasnik III (1859), 45. — J. Kelemina, Bajke in pripovedke, št. 150. ZČ 6-7 (1952-1953), 128.

⁵ Chr. Schneller, n. d., II. Sagen... III. Wilder Mann, wilde Jäger, wilde Weiber (209 ss.), št. 5 (210): In einem Walde in Vallarsa hatten die Holzschläger sich eine Hütte (baito) gebaut. Wenn sie fort auf der Arbeit waren, kam immer der wilde Mann und stahl ihnen die Polenta. Einmal aber fingen sie ihn und, um sich zu befreien, lehrte er sie, wie man den Käse bereite. Einer war unachtsam und der wilde Mann entkam zu frühe, sonst hätte er sie noch manche schöne Dinge gelehrt, besonders wie man aus Milch Wachs macht.

O Salvangih (kar je menda iz latinskega *Silvanus*) in o njihovih ženah »ganah«⁶ pripovedujejo tudi Ladinci v dolomitskih dolinah na Tirolskem.⁷ Kakor na Slovenskem bele žene, ponekod tudi divji možje (v Beli krajini, Zasavju idr.: ZČ VI—VII, 1953, 129 ss.) so Salvangi v ladinskih pripovedkah prijatelji kmečkim ljudem, ki so jim dobri, zlasti pa z divjimi ženami vred človeškim otrokom, ter svetujejo ljudem, kdaj treba kaj storiti in kako, zlasti pri setvi in žetvi. Kakor v retijskih pripovedkah so tudi varuhi živine. O sirarstvu pa pripovedke, ki so nam dostopne, molče.

Samo ime *Käsemandl*-Sirarček je ostalo v pripovedki iz nemškega St. Lorenza v Pustertalu, ležečega neposredno pred vhodom v ladinski Enneberg. Ta *Käsemandl*, ki je v nemških pripovedkah hudobno bitje, pa je kakor pravi ladinski Salvango prijatelj otrokom:⁸ Ko v pozni jeseni dva otroka, nabirajoča suhljad v gozdu, preseneti noč, jih reši, da prespita pri njem vso zimo. Pomladi ju najdejo drvarji, mirno speča v mehkem mahu.

Te tri pripovedke se uvrščajo v Preglednici motivov (SE XI, str. 53) vse v isti odstavek »Južna Tirolska — Trentino« in za št. 9:

I. II. III. IV.

9 a. Ch. r. Schneller, n. d., str. 200 iz Folgareita . . .	op.	—	sr.	(vosek)
9 b. N. d., 210 iz Vallarsa	—	uj.	sr.	(vosek)
9 c. J. A. Heyl, n. d., str. 612. St. Lorenzen	—	—	sr.	—

Nove inačice potrjujejo izvajanja v SE XI, posebno tudi to, da gre povezava Reci je s Slovenijo glede pripovedk o Divjem možu sirarju preko romansko-ladinskega sveta.

⁶ Prim. Jak. Kelemina, Bajke in pripovedke (1930), op. k št. 153. Kanih, str. 391.

⁷ Joh. Adolf Heyl, n. d., VII. Pustertal, št. 80. Die Salvange in Enneberg (str. 613 ss.), št. 81. Wie die Salvange Hochzeit halten (str. 615), št. 82. Der Salvang mit dem roten Röcklein (str. 615 s.).

⁸ J. A. Heyl, n. d., VII, str. 612, št. 77: 's *Käsemandl*. Zwei Kinder gingen im Spätherbst in den Wald, Holz zu sammeln. Als es schon dunkel wurde, kamen sie zu einer Hütte, vor der ein altes Mannl stand. Dieses lud sie in sein Stübchen ein, wo sie reichlich zu essen und zu trinken bekamen. Darnach fingen die Kleinen zu schlafen an und schliefen den ganzen Winter hindurch. Die besorgten Eltern suchten ihre Lieblinge lange vergebens.

Als im »Langes« die Knechte in den Wald gingen, sahen sie zwei kleine Schläfer; es waren die Kinder, die im Herbst nicht mehr heimgekommen waren. Die Männer schlugen vor Freude die Hände zusammen; davon erwachten die Kleinen und taten, als hätten sie nur so ein Stündchen im weichen Moose geschlummert. Freilich war das Käsemannl, welches sie gelabt und behütet hatte.

4. K članku V. Netek

Glede članka o »Netku« mi je ustreči dvojnemu opozorilu, ki sta mi došla po izidu članka v SE XI (1958) in razprave »Netek in 'Ponočna potnica' v ljudski pripovedki« v Razpravah II. razreda SAZU v Ljubljani, knj. IV (1958), št. 4, str. 157—200.

Prvo opozorilo se nanaša na »netek«-nenasitnost. T. Pirkovič je v telefonskem pogovoru glede tega omenil lakoto v letih 1814—1817, ki so jo povzročile zapovrstne slabe letine žitaric, ko zaradi neprestanega deževja žita niso mogla dozoreti; o tem je govoril tudi *dr. Jos. Mal* v Zgodovini slovenskega naroda (v kateri je posvetil »Lakoti leta 1817« posebno poglavje, zv. 11, 1932, str. 504—513). O tem pa, kaj je bil vzrok temu trajnemu deževju in kakšne posledice je imelo, se premalo ve. Trajno deževje tistih let so povzročili menda pogostni izbruhi ognjenikov na otoku Krakatauu, ko so vetrovi ognjeniški prah raznašali po vsem obnebu naše Zemlje. Nasledek trajnega deževja pa je bilo pomanjkanje vitaminov v živalih in krmi. V letu 1817 so bili menda v vsej vegetacijski dobi samo trije sončni dnevi. Pa še kmetje vedo, da po dolgem deževju travnikov ne smejo kositi takoj, ko neha deževati, ker jih mora prej obsijati sonce, sicer krma ni dobra.

K temu je pripomniti, da je v razpravi o Netku in »Ponočni potnici« akademik univ. prof. dr. I g o r T a v č a r v razlagi h Koštialovim pripombam (str. 168) med vzroki netečnosti omenil tudi pomanjkljivost zimske hrane ter pomanjkanje nekih koenzimov vitaminskega izvora.

O vsem drugem pa bi bilo prav, ko bi t. Pirkovič podatke, ki jih je nabral, kje natančneje obrazložil.

Drugo opozorilo se nanaša na »Ponočno potnico«: ravnatelj dr. Janko Glazer me je opozoril 24. oktobra 1958 glede nje na svoje poročilo — pripomniti je, da je zelo bogato — o Zbranem delu Antona Aškerca I (1946), ki ga je uredila in z opombami opremila Marja Boršnik, pa je izšlo v Slavistični reviji II (1949), 155—160; v njem je Glazer priobčil tudi svoj zapis »Ponočne potnice« po ustnem izročilu, ki sem ga bil prezrl.

Razprava »Netek in 'Ponočna potnica' v ljudski pripovedki« se je mogla v SE XI (1958) omeniti le v kratki opominji na str. 57, op. 52 a; dopolnilo po Glazerjevem opozorilu pa se ni moglo več vnesti; zato moram to storiti tu.

Ta razprava obravnava mimo izročil o Netéku in neteštvu tudi evropske inačice pripovedke o posebljeni Kugi, ponočni potnici Aškerčeve balade. V Srednji in Severni Evropi nastopa posebljena Kuga-Smrtnica (Tödin) navadno skupaj s Smrtnikom, posebljeno Smrtjo (ki je v germanskih jezikih moškega spola), pri Južnih Slovanih pa brez te družbe. V južnoslovanskih inačicah sta pomembni predvsem dve lastnosti Kuge. Prva je, da se dá z jedjo, zlasti z mlekom, podkupiti, da darovalcem prizaneso — to je nastavek, da je postal v

dveh retijskih inačicah, eni vorarlberški in eni graubündenski, prinašalec Kuge požeruh-neték (Fresser); v graubündenski sta to mož in žena. Druga lastnost pa je, da potrebuje Kuga za prehod čez vodo — reko ali morski preliv — človeka, ki jo s čolnom prepelje — to je osnova za pripovedke o ponočni potnici Kugi in za Aškerčevo balado.

Glede Aškerčeve balade »Ponočna potnica«, nastale v dobi, ko je bil pesnik kaplan v Juršincih blizu Ptuja, je omenjena razprava opozorila na ustrezne motive v kajkovsko-hrvatskih pripovedkah, češ (Razprave razreda II. SAZU, knj. IV, 129 s.) da »ni težko doumeti, da je moral Aškerc snov balade dobiti kje v vzhodnih Slovenskih gorica...; saj ljudske pesmi in pripovedke tega okoliša imajo mnogo skupnega s pesmami in pripovedkami kajkavske soseščine.« Glede tragičnega konca te Aškerčeve balade pa se pravi tam, da sicer »ni docela izključeno, da bi bil Aškerc našel ta sklep v kaki ljudski pripovedki v vzhodnih Slovenskih gorica«; bolj verjetno pa je, »da se je Aškercu, ki se je posvetil predvsem baladnemu pesništvu, zdel ugoden sklep neuporaben, pa ga je spremenil v tragičnega« (n. d., 195).

Prva teh domnev je nepotrebna. Ustrezno pripovedko, ne sicer iz Slovenskih goric, pa vendar od Drave na Štajerskem, je priobčil dr. Janko Glazer leta 1949 v oceni Aškerčevega Zbranega dela v SR II (1949), 159. Čul jo je od svoje matere, tej pa jo je bil povedal kot svoj doživljaj njen prastric, ki je bil v mladih letih brodnik v Selnici nasproti Ruš zahodno od Maribora. Poklicalo da ga je ponoči z ruškega brega in je prepeljal na selniški breg nevidno Kolero; »še tisti dan je zbolelo pol vasi. Tudi pri nas doma so skoraj vsi umrli. Jaz sem se samo s strdjo ozdravil, drugače bi bilo še mene pobralo.« Dr. Janko Glazer je priobčil tam tudi zgodovinsko sporočilo o koleri v Rušah in okolici v letu 1836.

Drugo domnevo pa Glazerjevo sporočilo le deloma potrjuje: tragični sklep je zares Aškerčev, povod zanj pa bi bila lahko dala pripovedka, podobna pripovedovanju Glazerjevega preprestrica.

*

K op. 40 v SE XI, 60, ki se nanaša na pripovedke o odrtih planšarjih, treba dodati k naslovu knjige Stitha Thompsona Motif-Index itd. novo izdajo z istim naslovom v založbi Rosenkild and Bagger, International Booksellers and Publishers Copenhagen 1957. — Iz nje je pod isto oznako Q 457 dodati: *Irish*: O'Suilleabhain S. Scealta Craibhtheacha, Dublin 1952, 45; Bealoideas: Journal of the Folklore of Ireland Society XXI, 316. — K seznamku del, dodanih v opominji 40 literaturi, navedeni v Jegerlehnovi knjigi Sagen u. Märchen von Oberwallis, 309, Nr. 18, treba dodati še: J. A. Heyl, Sagen... aus Tirol (1897), str. 76, št. 38. Der hölzerne Almputz, št. 39. Der Kuinzen, str. 610, št. 75. Die Unze, str. 611, št. 76. 's Dubazeiggle; — Arnold Büchli, Mythologische Landeskunde von Graubünden (1958), str. 19: Puppe der Alpknechte (Haldenstein), str. 125, 386. Die Älplerpuppe (Seewis — Langwies), str. 516: Die Puppe in Fanin (Schanfing, Molina).

Tudi v op. 43, str. 61, treba navesti novo izdajo Thompsonove knjige; pod značico Q 457.1 pa ni nove literature.

5. K članku VI. Skoz okno ustreljeni roparski vitez

K članku o roparskem vitezu ali nasilniku, skoz okno ustreljenem, nudi nekaj novih podatkov B ü c h l i j e v a že večkrat omenjena, pred kratkim izšla knjiga *Mythologische Landeskunde von Graubünden, Ein Bergvolk erzählt* (1958), omeniti pa je tudi še nekaj sorodnih retijskih izročil.

K Jecklinovi inačici pripovedke o Poslednjem oskrbniku Churskega škofa na gradu Alt Aspermont pri Trimmisu (*Volkstümliches aus Graubünden* (1874, ²1916, 376—378), ki je le kratko omenjena v SE XI, 65 z op. 54, prinaša B ü c h l i j e v a nova knjiga dve sodobni inačici, kratki in značilni, ki spričujeta, da izročilo med ljudstvom še živi. Povedala sta mu jo v Trimmisu 87-letni Florijan Gadiant (r. 1868) in za 22 let mlajši Johannes Gadiant. Jecklinove dokaj obširne pripovedke zaradi pomanjkanja prostora v SE XI, 65 ni bilo mogoče motivno označiti; inačica starega Florijana Gadianta zaradi svoje strnjivosti to označitev popolnoma nadomešča:¹ Na »Hagschlöbli« — Obzidanem gradiču, t. j. Alt Aspermontu — je bil tudi takšen (nasilen) grajski gospod. In ta je imel deklo, ki je nekoga rada imela, nekega fanta. Pa sta se dogovorila: ona, dekla, mu bo obirala uši, dokler ne zaspi. In ko zaspi, mu hoče belo rutico na glavo položiti. In on je tedaj zunaj spal pred gradičem. In ta (fant) je bil tedaj na drugi strani pripravljen, onstran na hribu med Molinaro in Sayesom; in ko je rutico na glavi nasilnega gospoda zagledal, je od tam čez ustrelil s puščico in ga tam zadel. In od tedaj se imenuje ta polica v gozdu strelčeva polica (ds Schützabödeli). — Krajša inačica Johannes Gadianta (r. 1890) dodaja na koncu še tole: Potem je grad razpadel.²

Bistveno enaki sta pripovedki iz Putza v Prätigauu in iz Castelsa v Schanfiggu. Ločita se od aspermontske pripovedke le po tem, da v obeh ustrelji fant nasilnega graščaka iz velike daljave; ujemata pa se v tem pogledu z *Beitlovo* pripovedko o vitezu s Halbensteina na Vorarlberskem (SE XI, 64 in op. 49), le da tam kmet nasilnika ustrelji s starinsko puško na vilice (Standrohr), tu pa s puščico s samostrela ali loka.

Prätigausko pripovedko je povedal Büchliju v aprilu 1934 v Dolnjem Putzu (Unter-Putz) Simon Dons (1862—1945):³ Gospod na Chaschtelsu je ugrabil deklo iz Fiderisa (Fiderisch) na grad in jo v gradu pridržal. Ta je imela ljubega doli v Fiderisu. Temu je potem dala vedeti, da gospod vselej opoldne na vrtiču spi — Luschtgärtli —

¹ Arnold Büchli, *Myth.* I, 100—101. Najprej Florijan Gadiant govori o poginu nasilnika na gradu Ruchabärgu, ki ga mlatiči na skednju s cepei ubijejo — o tej pripovedki bomo še čuli — nato preide na pripovedko o zadnjem aspermontskem grajskem gospodu, ki jo začne z besedami: Und denn dâ uf'm Hagschlöbli, döt isch au aso a Burghehr gse.

² Büchli, *Myth.* I, 89. Dr Vogt vâ Aschpermont: »...Denn isch d Burg ingganga.«

³ Büchli, *Myth.* I, 224: Dr Hehr uf Chaschtels.

z glavo položeno njej na krilu. Naj le pazi: ovila bo gospodu rdečo ruto okoli glave. Tedaj je fant od Fiderisa sem s samostrelom gospoda ustrelil. Da, to je daleč! Zadel ga je in tedaj je ona pač prosta postala s tem.

Pripovedko iz Castiela v Schanfiggu (vzhodno od Chura) je Büchliju povedal *Hilarius Patt-Kessler* (1859—1939):⁴ Fant reši v njej svoje dekle, domačinko iz Castiela, zalezovanja njenega gospodarja, graščaka na Calfreisenu, s tem, da ga dekle uspava vrhu gradu — glavo ima pri tem na soncu, da je dobro vidna, to nadomešča robec — in ga fant ustrelj s puščico, sproženo na veliko razdaljo iz vasi Carschlingga — (po drugih iz Castiela). — Büchli pravi na koncu, da sta to pripovedko pripovedovala tudi Ulrich Beeli (1877—1950) v Molinisu in Anna Fleisch-Heinrich v St. Petru (r. 1873—1948) — ime Fleisch je retoromansko iz Felix (Büchli, n. d., 468); Büchli misli, da je stara in priljubljena prav zaradi neverjetne daljave strela.⁵

Odrekla pa je vero tej pripovedki *Eva Fleisch* v Lüenu (1865 do 1945), ki je povedala Büchliju drugačno izročilo o poslednjem gospodu Calfreisenskem:⁶ Dal je baje dve ženski živi zazidati; groznega kričanja služabniki niso mogli prenesti; tudi so se bali, da ne bi še njim kaj enakega napravil, pa so graščaka ubili.

Büchliju je povedal Johannes Heinrich (1864—1944) iz Castiela še drugačno pripovedko o poslednjem graščaku Calfreisenskem:⁷ Calfreisenski da je poslal hlapca v vas po par volov. Kmetje ga zavrnejo, češ gospod sam naj pride ponje. Ko pride, mu kmetje reko, če vzame voli, naj vzame še jarem in jaremsko podlogo, oboje je na gumnu. Res jih gre iskat, tam ga pa mlatiči s cepci pobijejo.

Enako pripovedko je povedal Büchliju oče Ludwig Hartmann (1861 do 1940) v Trimmisu o poslednjem graščaku na Ruchenbergu pri Trimmisu,⁸ le da kmetje graščaka, ko pride sam po voli, prijazno povabijo, naj gre na gumno gledat, kako lepo žito imajo, no in na gumnu... — To da se je zgodilo »uf em Tenn uf Cardufi.

V tej pripovedki je švicarski kmet romantično zgodbo o ugrabljenem dekletu in gosposkem nasilniku, v gradu s puščico ustreljenem, vso preodel s kmečko obleko: ugrabljeno dekle so zamenili voli ali

⁴ Büchli, Myth. I, 532: Der Pfeilschuß von Carschling nach Calfreisen.

⁵ Büchli, Myth. I, 532: Sie (die Sage) ist jedenfalls alt and volkstümlich gerade wegen der kühnen Anahme der großen Schußweite, die einen wahren Adlerblick des Pfeilschützen voraussetzt. Die scheinbare Unmöglichkeit, mit einem Pfeil zu treffen, befremdet die Bauern heute noch, reizt aber auch, von dem Schuß immer wieder zu erzählen.

⁶ Büchli, Myth. I, 556, In der Burg z' Ggafreiße. — Na koncu zgodbe je še dejala: Das hed ds Volk gglaubd, nid das von däm Pfeilschuß va Ggaschtliel aus, was mä-n-au ättä ghöörd.

⁷ Büchli, Myth. I, 535, Der letzte Burgherr von Calfreisen.

⁸ Büchli, Myth. I, 57; Ruchenberg. K pripovedki pripominja: Wie z. B. in La Punt-Camues-ch, so zeigte man auch hier in Trimmis das Tenn, wo der Schloßherr getötet worden sein soll. Einer Straßenverbesserung zuliebe wurde das Haus auf Cardufi 1953 abgebrochen.

kupi žita, grad se je spremenil v gumno, strelec je postal mlatič, lovčeva puščica pa mlatičev cepec.

Takih pripovedk v Graubündenu ni malo. Kar več nadaljnjih inačic govori o poslednjem Ruchenberžanu,⁹ druge pripovedujejo o poslednjih graščakah na Facklasteinu pri Igisu,¹⁰ na Neuenburgu pri Untervazu,¹¹ vse v Renski dolini.

V okolici Haldensteina in Trimmisa ob Renu se je značilni sklep te pripovedke, smrt nasilnikova pod mlatičevimi cepci, zlepil (kontaminiral) z inačicami pripovedke o vitezu nasilniku, ki se izogne tedaj, ko kmetje zavzamejo njegov grad, ponižujoči kazni s tem, da na konju, sam ali z ugrabljenim dekletom na sedlu pred seboj, skoči čez ozidje in v prepad, da se ubije — zdaj pa okoli razvalin straši. Take pripovedke, nezlepljene, se pripovedujejo n. pr. — brez dekleta v sedlu — o grofu s Solaversa, zdaj razvalini v Prätigauu,¹² o graščaku na Trimonsu pri Trimmisu,¹³ — z dekletom v sedlu: o poslednjem oskrbniku gradu Hoch Realt (Hochätien) pred vhodom v Via mala ob Zadnjem Renu (Hinterrhein), ki skoči v sotesko, ki nikogar več ne vrne; straši pa kajpada sam.¹⁴

V kontaminiranih inačicah, treh zapisih o poslednjem nasilniku na gradu Liechtensteinu pri Haldenbergu¹⁵ in enem zapisu o trim-

⁹ Dietrich Jecklin, Volkstümliches aus Graubünden, Chur (1874, 1916), S. 218—219: Der letzte Zwingherr von Ruchenberg — po J. Meierju — A. Büchli, Sagen aus Graubünden I^o Aarau (br. let.), str. 205: Der letzte Ruchenberger v priredbi učitelja J. U. Menga — Sodobne inačice pri Büchliju, Myth. I (1958), str. 100 po pripovedovanju Johannes Gadianta, str. 89 po pripovedovanju Floriana Gadianta iz Trimmisa.

¹⁰ D. Jecklin, n. d., 280: Die letzten Herren von Facklastein — govori o dveh poslednjih graščakah, le inačica o prvem spada sem (drugi pogine zaprt v podzemnem rovu. — Sodobna inačica pri Büchliju, Myth. I, str. 120. Der Vogt von Fagglastain, povedal Salomon Barfuss.

¹¹ D. Jecklin, n. d., 526: Der letzte Herr von Neuenburg — sem sodi le pripisek k pripovedki, priobčeni po Sererhardu, Einfalte Delineation, ki ne spada semkaj; pripisek se glasi: Nach anderen soll dieser Zwingherr auf einer Tenne mit Flegeln erschlagen worden sein. — Sodobni inačici pri Büchliju, Myth. I, 21: Dr letscht Vogt de Nöüwaburg po pripovedovanju Petra Bürklija (1847—1942) iz Untervaza; n. d., 25: Der letzte Burgherr von der Neuburg, povedal po dedovem pripovedovanju 1955 Lorenz Hug, učiteljev brat (rojen 1901).

¹² Alfons Flugli, Volkssagen aus Graubünden, 1845; Vernaleken, Alpensagen 1858, št. 254. Der Graf von Solavers, po Flugliju; D. Jecklin, n. d., 478, po Flugliju; A. Büchli, Sagen aus Graubünden II (br. let.) Aarau, str. 62—63, po Vernalekenu.

¹³ Sodobna inačica pri Büchliju, Myth. I, str. 57, zelo kratka, povedal Ludwig Hartmann: Dem Roß vām Burghehjr uf Trimons händ d Purä d Augä zoabbunda, und asou hed er uf'm Roß müösa über d Wand aha. Läbig ischt er nümma gsi, wo er dunna anchun ischt!

¹⁴ A. Büchli, Sagen aus Graubünden II, 65.

¹⁵ A. Büchli, Sagen aus Graubünden II, 63—64; sodobne inačice pri Büchliju, Myth. I, str. 3: Dr letscht Zwinghehr vo Liachtastain, povedal leta 1954 Jakob Lütcher (1856—1945); str. 7: Diä Zwinghehrä vo Liachtastain, povedal leta 1954 Lienhard Batänier, oba v Haldensteinu. — K posrečenemu

miškem graščaku (gradu Trimonsa?), se vitezu, ki pokliče hudobca na pomoč, skok posreči, da jo unese; Liechtensteinca pa zasačijo ženske in ga s cepci ubijejo. V pripovedki o trimmiškem nasilniku pa je ta konec nadomeščen s pripomožem, da so kmetje nato grad zavzeli.¹⁶

V Graubündenu je ohranjenih še drugih in drugačnih izročil, kako so kmetje, pa tudi pošteni vitezi, kaznovali nasilne fevdalne gospode. Značilno pa je, da je v bivših habsburških deželah v Alpah ohranjenih le prav malo takih pripovedk — pač zato, ker je bil boj zoper fevdalno preoblastnost v Švici uspešen, v bivših habsburških deželah v Alpah, tudi na Slovenskem, pa so bili kmečki upori v krvi in solzah potlačeni, pri nas kar z zverinsko brezsrčnostjo — ljudstvo pa se tega ni rado spominjalo.

*

Korekturna opomba k članku III — Mrlič v snegu:

K memoratom, stvarnim poročilom o shranjevanju mrličev v snegu ipd. (prim. Fabula I, 1957, 52 ss; Alpes Orientales, 1959, 15 ss), je zdaj dodati še enkratno sporočilo iz Makedonije v članku Todora Manovića: »Po Južnoj Srbiji. Među Sasima, našim srednjovekovim rudarima« (beogr. Vreme, g. XIII, br. 4151, 28. jul. 1955, str. 4, stb. 4). Nanj me je opozoril prof. dr. M. S. Filipović iz Sarajeva s pismom z dne 26. junija 1959, za kar mu izrekam toplo zahvalo.

Pokopališče v Preseki v Makedoniji je sredi strmega hriba; mrliče prenašajo tja — brez krste — na hrbtu ali na prekrizanih motikah. Mogile so obrasle s hrastom in divjim oskorušem. Težko jih je izkopati v tem ostrem kamenju in »proletne vode odkrivaju plitko ukopane lešve i snose ih u provaliju«.

Ustrezni enkratni dogodek pa je le-ta:

(M Smk 1.) Bilo je to zimsko, nešto prije Sv. Jovana. Mraz skamenio i kao čelik očvrstnuo zemlju. Raka za jednog Presečanina, makar i najplitvija, do ispod kolena, nikako da se iskopa. I, šta će drugo? Pop... čutke obavi opelo. Pratinja, zavejana snegom, razbeži se pred kijametom i cićom. Grobari nekako pričvrste mrtvaca uzetom za najdeblju granu oskoruše i dobegnu u tople kolibe... Kada su snegovi stali da kopne sahranili su ga po običaju.

skoku z gradu in čez skalo pripominja Büchli, Myth. I, 7: Über die Felswand, auf der die Ruine Liechtenstein steht, hinunter ist tatsächlich schon mehr als einer gefallen und doch mit dem Leben davongekommen. Jos. Schwarz erzählte, er habe einst einen Hüterbuben im Gestrüpp unterhalb aufgehoben und ins Dorf getragen. — Nachforschungen ergaben, daß es sich nicht um einen Hirtenbuben, sondern um eine Söhnlein von einem Churer Zahnarzt gehandelt hat. Der elfjährige Heinz Rüedi, Bruder von Dr. med. dent. Gustav Rüedi, hatte sich im Sommer 1923 beim Blumenpflücken — es wachsen dort Steinnelken — aus dem Tor der Ruinenfront zu weit hinaus gewagt und fiel hinunter, zuerst in das aus dem Gestein ragende Gestrüpp und dann bis auf den Grund der 65 m hohen Felswand, wo er von dem Haldensteiner bewußtlos aufgehoben wurde. Von seinen Verletzungen am Kopf und an der Schulter geheilt, stieg der Knabe vier Wochen später auf den Calanda (Haldensteiner Calanda, zahodno od Rena, 2808 m). Derselbe ist jetzt Direktor der Fabrik Suchard.

¹⁶ A. Büchli, Myth. I, str. 89: Die Burgherren von Trimmis. Povedal Johannes Gadiant (r. 1890): Am par urhegi Purä siend uf und heind dr Vogt vâ Trimons wella gfangä nähn. Das ischt ds eltischt Schlöszli vâ Trümmis gsi. Doa hei'r a Sprungg uf ds Rosz tän und hei's in d Müliwis äbgsprengt. Nänhär heiendsch d Burg erstürmet.

Zusammenfassung

ZUSAMMENHANG SLOWENISCHER VOLKSSAGEN MIT RATISCHEN — C

VII. Weitere Ermittlungen und Ergebnisse

1. Zum Aufsatz I. Grenzlauf

Die Bedeutung der slowenisch-kroatischen Gruppe der Grenzlaufsaage für die Ursprungsfrage der neuzeitlichen Fassungen konnte in der Slawistischen Revue (SR X, 1957) und dem Slowenischen Ethnograph (SE X, 1957) wegen Raummangels kaum mit einem Schlußsatz berührt werden. Bisher nicht beachteter Stoff und neuere Forschung haben eine eingehendere Darstellung dieser Frage zur Notwendigkeit gemacht.

Jakob Grimm hat in der akademischen Vorlesung »Deutsche Grenzaltertümer« vom 27. Juli 1843, VI. Grenzstreit (Anm. 1) aus dem gesamten Sagenkreis die tragische Gruppe besonders hervorgehoben mit dem Kennzeichen des Grabmals als Grenzstein, wobei er auf den Zusammenhang mit dem vorzeitlichen Bau- und Grenzopfer lebend eingemauerter, bzw. begrabener Menschen aufmerksam gemacht hat. Damit verknüpfte er aber die vorgefaßte Meinung von der Unabhängigkeit der schweizerischen Fassungen von der antiken Sagenform. Und daran hat ein Jahrhundert niemand zu rühren gewagt. Diesem Irrtum trat erst Dr. Lutz Röhrich ernstlich entgegen in seiner Abhandlung »Eine antike Grenzsage und ihre neuzeitlichen Parallelen« (Anm. 2a), in der er namentlich die antiken Quellen eingehend behandelte und zu den drei römischen Autoren, die Grimm berücksichtigt hat, Sallust, Valerius Maximus und Pomponius Mela, auch den kleinasiatisch-griechischen Autor Philaen, den J. Grimm nur in einer Fußnote ganz flüchtig erwähnt hat. Als wichtigstes Resultat seiner Abhandlung bezeichnet aber der Autor selbst die Feststellung (Anm. 10 a), daß in der Grenzlaufsaage »offenbar nicht der Grenzwettkampf das historisch Primäre ist, sondern die ungerecht erscheinende Grenze, für die nun in der Volkserzählung eine Erklärung gesucht und im internationalen Motivvorrat auch gefunden wird«.

Die slowenisch-kroatische Grenzlaufsaage vom Blutstein auf den Gorjanci (Uskokengebirge) hat diese Feststellung bestätigt; zugleich sind die lebend begrabenen Läufer dieser Fassungen Zeugen für die Richtigkeit des von Jakob Grimm erwähnten Zusammenhangs der Sage mit den Grenzopfern der Vorzeit, aber auch gegen die Richtigkeit seiner Zurückweisung eines (unliterarischen) Zusammenhangs der schweizerischen Sage mit der Antike. Es ist klar, daß die schweizerische und die slowenisch-kroatische Grenzlaufsaage trotz der weit gespannten Entfernung ein Ganzes bilden.

Und die neu hinzugetretenen Fassungen bilden eine Brücke über diese Entfernung.

Vorerst bezeugen zwei bisher nicht beachtete slowenische Kurzfassungen der Blutsteinsage mit Grenzlauf (Anm. 12: von Ant. Lesjak 1927, Rud. Badjura 1955) die Echtheit der von J. A. Babnik in barockem Stil redigierten Sagenform (1858) unter Richtigstellung einiger nebensächlichen »Berichtigungen«. Der »Enzstein« der ladinischen Fassung aus Enneberg in den Dolomiten (Anm. 14) erinnert lebhaft an den Blutstein, gleichzeitig an das Lebendbegraben in der slowenisch-kroatischen und antiken Sage. Der Grenzlauf ist allerdings durch eine Art von Wette ersetzt, die Sennin aber, die durch ihre Anrufung »Jesus, Maria!« dem bösen Feind Halt gebietet, mutet als Rest der Braut eines der Läufer in der slowenisch-kroatischen und vorarlbergischen Sagenform an.

Den Grenzstein als Sterbeplatz bei verkümmertem Grenzlauf treffen wir in einer Sage aus dem slovenischen Anteil des Untergailtales in Kärnten (Anm. 15—16), aber auch das Geistern wie in der ladinischen Sage. Verkümmert findet sich der letztere Zug auch in einem Sagenrest aus dem Rosentale (Anm. 17).

Ein Wettlauf in der gleichen Richtung (statt des Grenzlaufs gegeneinander) zur Alp und das Einkerbten eines Kreuzes in einen Fels als Zeichen der Besitzergreifung wie in der Vermuntsage in Vorarlberg erscheint in einer von Baudouin de Courtenay im slovenischen Resiatal in der Friaul aufgezeichneten Sage (Anm. 20).

Die gegenseitigen Zusammenhänge von Ost zu West und von West zu Ost, alles auf ehemaligem rätisch-, bzw. norischromanischem Boden, bezeugen die Grenzlaufsage des Ostalpengebietes als ein Ganzes, aber auch ein Ganzes mit der antiken Sage, die ja nicht nur in Nordafrika, sondern auch in Kleinasien nachgewiesen ist.

2. Zum Aufsatz III. Tote in strengem Winter in Schnee verwahrt

Die Anzahl der Memorare dieser Art (3 slow., 2 deutsche) hat sich seit 1957 mehr als verdoppelt (um 1 slow., 5 dt., 1 frz.); so auch das Verbreitungsgebiet.

Das slovenische Memorat, Solčava betreffend, hat M. Maticetov in Rute-Ruttach (Urpfarre St. Michael b. Bleiburg) aufgenommen. Die deutschen stammen aus dem Paltental (F. S. Finžgar, 1957, aus der Zeit vor 1859), von Galtur im Paznauntal in Tirol (J. Matl briefl. 1957), aus Trimmis in Graubünden (Anm. 3, A. Büchli 1958), aus dem Böhmerwald (Schramek 1915) und dem Schwarzwald (kontaminiert, Bausinger 1957 briefl.). Das französische ist aus La Bourdonnais (A. Bernard u. S. Gagnon 1954).

Diese Memorare, sowie jene drei (zwei slow., ein kroat.), die von Mumifizierung der Leiche im Rauch berichten, zeugen von einer noch sehr primitiven Wohnkultur.

3. Zum Aufsatz IV. Der wilde Mann als Käser

Anschließend an etymologisch-kulturhistorische Erklärungen slawischer Wörter für Käse (Anm. 1 und 2) werden aus Südtirol zwei weitere Fassungen der Sage vom wilden Mann dem Käser nachgewiesen (Anm. 3 und 5 nach Schneller), sowie eine vom Kasmandl aus dem Pustertal (Anm. 8 nach Heyl). Im Verzeichnis (SE XI, 53) wären sie nach Nr. 9 einzuschalten.

4. Zum Aufsatz V. Netek, der Ungedeih

Eine Bemerkung Pirkovičs über vermutliche meteorologisch-atmosphärische Ursachen der Mißernten in den Hungerjahren 1814—1817 bedarf noch der Nachprüfung. Zu der in Anm. 52 a (SE XI, 57) erwähnten Abhandlung vom Ungedeih und der Nächtlichen Wanderin, der Pestfrau, wird eine von Dr. Janko Glazer in seiner Kritik des I. Bd. des Gesamtwerkes von Anton Aškerc (SR II, 1949, 159) veröffentlichte Sagenvariante von der Nächtlichen Wanderin Kolera nachgetragen. Am Schluß einige Literaturnachweise nach der neuen Auflage von Stith Thompsons Motiv-Index (Copenhagen 1957) und anderen.

5. Zum Aufsatz VI. Der durchs Fenster erschossene Raubritter

Zu dieser Sage — hier handelt es sich nicht um Raubritter, sondern um Gewalt- und Zwingherren — wird nach A. Büchlis Mythologischer Landeskunde von Graubünden I (1958) eine Reihe Varianten meist aus dem Rheintal

nachgewiesen (Anm. 1—5). Anschließend daran werden Varianten des ganz ins Bäuerliche übersetzten Typs dieser Sage besprochen: an Stelle der entführten Braut ist ein Paar Ochsen oder Kornfrucht getreten, an Stelle der Burg eine bäuerliche Tenne, an Stelle des rächenden Jägers bäuerliche Drescher, an Stelle des Pfeils und Bogens oder der Armbrust Dreschflegel (Anm. 7—11). Der Schluß dieses Typs wird auch in Varianten der Sage vom Gewaltherrn übertragen, der aus der von Bauern eroberten Burg zu Roß sich in den Abgrund stürzt (Anm. 12—16). Zum Schluß werden die Ursachen erwähnt, warum der großen Anzahl solcher Sagenfassungen in der Schweiz nur so wenige in den ehemaligen habsburgischen Ostalpenländern entsprechen.